

LETO III. - 1940

ŠTEV. 8

OBZORJA

REVIJA
ZA
LEPOSLOVJE
UMETNOST
IN
PUBLICISTIKO

VSEBINA

J. G.: MARIBOR Z MOSTA — Miško Kranjec: NEDELJSKO POPOLDNE — Branko Rudolf: FRESKO — Dr. Jože Glonar: SLOVENSKI PRIPOVEDNIKI MED NEMCI — Spectator: ZLOM FRANCIJE — Luis Adamič: „BODOČA VOJNA“, DIKTATURE IN AMERIKA — Branko Rudolf: ODGOVOR BREZ HUMORJA DR. JOŽE GLONARJA — O STARIH ŽALOSTNIH — POROČILA — ZAPISKI — OCENE

Revija „OBZORJA“

izhaja dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100.—, za pol leta din 50.—, za vsak mesec din 9.—, za dijake za vse leto din 84.—, za pol leta din 42.—, za vsak mesec din 7.—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Prispevki in recenzijski izvodi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo mariborskega Umetniškega kluba in celjskega Kulturnega tedna. Ureja jo prof. dr. Vladimir Kralj v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Vse one, ki smo jim poslali revijo na ogled, prosimo, da nam jo vrnejo, ako je ne nameravajo naročiti. Lanske naročnike, ki naročnine še niso poravnali, prosimo, da store to čimprej, ali pa da nam takoj vse prejete številke vrnejo.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravna naročnino, bodisi celoletno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, da jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter nam sporočijo naslove onih, ki bi se radi naročili nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte novih naročnikov! Poslužite se položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Kdor želi originalne platnice „Obzorij“, letnik 1939, naj pošlje na upravo din 12'50, z vezavo vred pa din 22'50.

CENIK INSERATOV:

Cela stran velja din 800.—, pol strani din 400.—, četrt strani din 200.—.

MARIBOR Z MOSTA

J. G.

Od nekod — morda od vesla,
iz pristana, kjer na Dravi
tiho sončijo se splavi,
se za hip odbil je sij;
od nekod — morda od čresla,
ki suši se ob usnjarni
in puhti v poldan soparni,
rezko v zraku zadiši...

In nenadoma uzreš
mesto v soncu vse in v luči,
s polnimi zajameš pljuči
in s slastjó nozdrv napneš:

To je luč in to je vonj
po domači zemlji znani,
vsej dišeči, obsijani;
to je luč in to je vonj
po razgretih frat žarenju,
po lesóv, vetróv šumenju — :
luč, temno sijoča v krvi,
in vonj po mladosti prvi!

NEDELJSKO POPOLDNE

MISKO KRANJEC

Lepega nedeljskega popoldne se je Liza vrnila iz službe iz mesteca. Na njivah je bila prva jesen in tako čudovito je dišalo, bog ve, ali po pečenem krompirju, ki so ga pekli pastirji na pokošenih travnikih, ali po pečenem kostanju, ki so ga matere in otroci prinesli z božje poti s Štajerske. Dišalo je pač. Ali pa je dehtel ves svet, ki je bil tako čudovit v jesenskem soncu. Omotičnost bi se lotila človeka, ako bi sedel na sonce pred hišo, ali pa ako bi se sprehodil po beli cesti. A še bolj čudovito je bilo po vrtovih, po katerih se skrivajo bele kmečke hiše; tam je oru-

menelo listje jablan in starih hrušk, dozorelo sadje, še močno zelene trave, čebelnjaki in drobne sinice.

Kako naj bi na tako nedeljo ostala Liza v službi v mestu, v visoki hiši, kjer skozi okna ne vidiš drugega kakor zgoraj sinje nebo, spodaj pa na eno stran hiše trdo cesto s tujimi, gosposko oblečenimi ljudmi, na drugo stran poslopja pa veliko dvorišče z dvema starima kostanjema, med katerima je večno napeta vrv za sušenje perila, dalje na koncu dvorišča že so drvarnice in kot, kjer so kupi zabojev, ki jih trgovec iz pritličja meče sem.

Da, za srce je bil to dovoljšen razlog in Liza bi si to pot kaj lahko opravičila; ni pa bil za starše, ki so že zdavnaj pozabili tako na lepoto jeseni, kakor na čudovite vrtove in živahne pašnike s pastirji, in prvo kar je bilo, je mati vprašala:

„Kaj pa si prišla? Ali so ti dovolili?“

Na tako vprašanje, in zlasti, ker je tudi oče dvignil oči na njo, ni bilo mogoče drugače odgovoriti, kakor je odgovorila Liza:

„Dovolili so mi in mi celo naročili, naj vas pogledam, če ste živi in zdravi. Dolgo že nisi bila doma, je rekla gospa, pojdi torej, Lizika in glej, da se jutri vrneš!“

In ker očetove oči, ki so se srečale z Lizinimi, niso mogle dognati ničesar sumljivega, je spet sklonil glavo. Nevihta se je odpeljala dalje, kar je Lizo močno opogumilo. Sama ni mogla verjeti, da pojde tako gladko in srečno. Saj nista bila ne zlobna ne pretrda oče in mati, zlasti ne do Lize, ki je bila najstarejša, celo rada sta jo imela; ko je odhajala, je mati jokala, oče pa se je držal kisle in je sitnaril, da so se mlajši otroci razbegnili kakor piščanci pred jastrebom. Komaj sta si vzgojila prvo pomoč, že jo izgubita. Toda bilo je potrebno; Liza bo zaslužila kak dinar, a prepotrebnega denarja ne more nadomestiti pri hiši niti pet še tako pridnih otrok. Tudi v skrbeh sta bila za njo, zaradi vseh nevarnosti, ki prete takemu otroku v svetu: odide mlado dekle, še tako ga uči, naj pazi nase, čez leto in dan se vrne nesrečna in je v sramoto vsej hiši. A še hujše stvari se dogajajo. Toda, naj bi bilo še tako grenko vse to, naj je bila še tako velika resnica, Liza je morala iti. In ko je poslala prvi denar, sta ga oče in mati sicer z nekim grenkim občutkom vzela v roke, si ga ogledala, potem pa ga le uporabila, ne tolikanj zase, saj sta hodila delat in sta si služila za kruh, kolikor bolj za otroke in sploh za hišo. In ko sta imela denar v rokah, sta rekla proti otrokom:

„Da boste vedeli — ta denar je težko prislužen in Liza nam ga ni kar tako poslala! Ker kako dolžnost pa ima pošiljati nam denar, ki je njen? Dolžni ji bomo poslej. Ker pa ji drugače ne bomo mogli vrniti, si vlaga ta denar v hišo. Da torej ne boste nekoč godrnjali, če bo hiša njena.“ Otroci niso godrnjali ne tedaj, ne kasneje, ker so imeli Lizo radi in so jo nestrpno

pričakovali, kdaj se vrne, da jim obrazloži, kako je v mestu, in ako bi morda že za katerega njih bila kje kaka služba. Vso zimo so govorili samo o Lizi, kadar so sami posedali. Liza je bila najlepši predmet za čudovite pravljice. Resnično se je dalo mešati z umišljenim, grenko s prijetnim, vas z mestom, blato z lepimi cestami. Govorili so o njej vso pomlad, ker so je zelo pogrešali. Prej je bila Liza tista, ki je njena roka nad vsem počivala, ali branila ali dovoljevala, kaznovala ali božala, karala ali tolažila, a na posled, če se je kaj zgodilo, česar ne bi smeli starši izvedeti, in so otroci prišli k njej s prošnjo, naj nikar ne izda, se je zamislila in rekla:

„Bom videla.“

Ko pa je rekla tako, so otroci vedeli, da Liza ne bo povedala, in če bi bili napravili še tak greh.

Nič čudnega torej ni bilo, da so se je otroci — trije so bili doma, trije pa na paši, — tako razveselili. Da, vse drugače kakor starši, ki so sumili, da bi mogla Liza priti brez dovoljenja svoje gospode. Otroci po čem takem niso spraševali. Ujeli so jo za roko in jo potegnili med se, kar je Lizo zelo razveselilo in potolažilo.

Vendar je morala reči: „Potlej se bomo menili; na večer.“ K staršem pa je rekla: „Nekaj denarja sem prinesla, ki mi ga je dala gosa, ko sem odhajala. Rekla je: To pa daj materi, saj vem, da težko živijo.“ Nekaj je premislila in dala samo stotak iz žepa: „To vam pošilja.“

Mati je vzela stotak v roke, ga pogledala, potem ga izročila očetu, naj ga tudi on pregleda. In ko sta dognala veljavnost stotaka, sta se oba ozrla na Lizo.

„Tako, da ti ga je dala gosa?“

„Da, za vaju; ker sem, je rekla, tako pridna in delavna. — O, kuharica često dobi kako napitnino, samo meni doslej niso dali ničesar. Zdaj so mi odrinili.“ Ker je že tako, je mati spravila stotak; vendar je sklenila, da ga ne bo takoj uporabila. Jutri se bo dekleta vrnila in potem bomo že videli.

Toda to ni bilo vse, kar je Liza prinesla iz mesta. In mati si ni mogla kaj, da ne bi vprašala:

„Kaj pa imaš v tem paketu?“

„Tu? O, tu so pa same dobre, sladke stvari!“ In njen obraz se je zasvetil. „No, kaj mislite, da je notri?“

Otroci, ki niso bili vprašani, so takoj planili:

„Piškoti!“

Piškoti niso predstavljali sicer nič izrednega, toda so bili poleg torte edina sladka stvar. Ampak, torte otroci niso poznali po okusu, videli so jo samo, kadar je kje bila gostija in so nesli veliko torto z rožami nasproti nevesti. Zato je bila torta povezana s poroko, in dekleta pri hiši so vedela, da jo bodo dobile šele takrat, ko se bodo možile, na njo pa bodo morali počakati tudi fantje, dokler se ne oženijo. Takrat pa bodo lahko rekli ženam:

„Pojdi in prinesi vendar malo te torte, da vidim, kaka je.“

Mati in oče pa nista ugibala, kaj je Liza prinesla, temveč se je v njenih očeh spet pojavilo nekaj, kar je sejal nezaupanje. Namesto da bi ugibala, je oče vprašal:

„Ali si to kupila?“

„Ne,“ je odvrnila Liza, ki je gledala otroke. „Gospa mi je dala.“ In ko je že rekla tako, je morala še objasniti: „Dala mi je in rekla: Nesi svojim domov. Nisem ti doslej ničesar dala, da bi jim nesla. Naj pa tudi oni malo pokusijo, kake stvari so na svetu.“

„Tako že ni rekla,“ je menil oče.

„Česa ni rekla?“

„Naj pokusijo malo tudi oni. Ne verjamem.“

Liza ga je malo gledala, potem se pa zasmejala: „Kako naj bi sicer rekla, ako mi že kaj da?“ Na to pa oče ni vedel odgovora. Zato je Liza kaj lahko dodala: „Da, tako je rekla. In tudi lahko mi je dala. Moj bog, ali veste, koliko dobrot imajo oni? Saj ne vedo, kaj bi jedli, a tudi ne pojedjo, da je vredno. Vse ostane. Kuharica nosi večkrat domov. Ako ji ne dajo, pa si vzame. Videla sem jo, kako je nekaj spravljala in vprašala sem jo: Kaj pa imate to v zavitku? Pogledala me je jezno in me odgnala: Kaj pa te briga, frklja! Mislim, da je kradla. A kako naj bi oni vedeli, da je kradla, ko pa imajo toliko vsega?! Jaz pa tudi nisem povedala, ker res, kaj me pa briga, ako kuharica krade in kam nosi?“

Ta dognanja so otrokom nad vse ugajala; ne tako očetu, a tudi mati se ni mogla sprijazniti z njimi. Vendar ni nič pomagalo, Liza je bila tu... in bomo že videli.

„Vidim, da ne boste uganili,“ je rekla Liza. „Ali naj odprem zdaj? Samo, ali kurite?“ je vprašala mater.

„Kaj bi zdaj kurili,“ je odvrnila mati. „Popoldne vendar ne bomo kurili.“ In to je bilo res, saj še za poldne niso kurili in nič kuhali; jedli so, kar je bilo še od zjutraj.

„Idi, Cila,“ je naročila Liza sestri, „in prinesi drva. Malo moramo zakuriti, drugače ne bom mogla skuhati.“

„Ali je treba kuhati?“ je vprašala mati.

„Brez dvoma. Surovih stvari vendar ne moremo jesti.“ Cila se je hotela ozreti na starše, pa si je premislila. Kaj lahko bi prebranili; saj tudi drv niso imeli preveč, da bi kadar koli kuhali. Odreči pa se ni mogla temu, kar je prinesla Liza in rajši bo potem jutri našeškana, če je že potrebno. Liza je odnesla paket v kuhinja. Mati in oče sta ostala v sobi, otroci pa si niso mogli kaj, da ne bi šli za sestro. Saj pa bo zdaj tudi prvi trenutek, da se bodo lahko z njo o vsem vsaj malo pogovorili. Sedli so na kuhinjski prag in se zagledali v sestro. O, čudovito dekle je bila Liza: velika, nekoliko tanka, toda v obraz tako lepa, kakor je ne dobiš v vasi! Cila se

je zagonetno ozrla po njej: ko je Liza lani odhajala, je bila otrok kakor ona; oblečena v slabo obleko, prekratko, pretesno in zakrpano, z velikimi nogami in predolgimi rokami, z rahlimi otroškimi prsi in kuštravimi lasmi. Zdaj ni bilo ničesar tistega, kar je dajalo lani Lizi njen pravi izraz. Zdaj je bila Liza lepo dekle, v pisani obleki, s kratkimi rokavi, z belimi, komaj malo zagorelimi rokami, lepo počesana, sanjavih oči. Obuta je bila v majhne šoljnčke, ki jih Cila ne bi spravila na svojo nogo, vsaj tako se ji je zdelo. Pa tudi v telo je bila Liza zdaj prava ženska: imela je lepe in opazne prsi. In Cila je vedela, da se po Lizi zdaj fantje že lahko ozrejo.

Ogenj je zaprasketal, po nizki, zakajeni kuhinji, ki ni imela dimnika, se je razlil bledikast dim, požgečkal v očeh in v nosu. Otroci so prinesli z vrčem vode, Cila je oprala lonec, ki ga je Liza potrebovala.

„A kaj boš kuhala?“ je vprašala Cila.

„Kavo,“ je rekla Liza.

Otroka na pragu, Vanek in Jožek sta se spogledala.

„Mi smo pa zadnjič tudi kuhali kavo,“ je rekel triletni Jožek.

„Kdaj pa je bilo to?“ je vprašala Liza.

„Kdaj?“ je vprašal tudi Jožek sam in se skušal spomniti. Nato je dejal: „V torek.“

„V torek, bedak,“ je vzkliknil sedemletni Vanek, ki je že hodil v šolo.

„Pri tebi je vse v torek. Za božič smo kuhali kavo.“

„Oh, jaz pa tam jem vsako jutro kavo, in popoldne tudi. — A kako imate rajši?“ je vprašala Cila in otroka.

„Belo,“ je odvrnila Cila.

„Belo,“ sta pritrdila otroka. Vanek pa je še vprašal: „Kaka pa je še?“

„Črna vendar,“ je rekla Cila. „Bedak, še ne ve, kaka je kava na svetu. Črno in belo kavo imamo.“

„Iz česa pa se dela črna?“

Tedaj ga je Cila sunila. „Da boš vedel, iz česa se dela črna kava in iz česa bela. Te ni sram, da hodiš v šolo, pa še ne veš, iz česa se dela kava! Kava se kuha iz kave, in je črna, bela pa se napravi iz kave in iz mleka.“

„Jaz bi pa črno,“ je menil Jožek.

„Figo boš črno. Prav ti boš črno! Ti se razumeš na kavo! Sčavo bi pojedel, ne pa, da boš črno kavo pil. Le še kaj si izmislil!“

„Bo pa dobil malo črne,“ je menila Liza. Smehljala se je in bila srečna. „Oh, kako lepo je doma. Nič se še ni spremenilo.“ Sprva skoraj ni mogla razumeti Cile, kako postopa z bratcema, pa se je spomnila, da je ona bila z vsemi taka. Da, tu je ostalo vse, kakor je bilo tedaj, ko je bila ona doma. Najstarejši med njimi je bil vzgojitelj in učitelj. Otroci se niso nikdar obračali do staršev po pojasnila, ker starši niso imeli niti časa niti mnogo volje; obračali so se vedno do najstarejšega. Nič zato, če jih je ta poučil z la-

sanjem ali z udarcem, česar sicer ne bi razumeli! Najstarejši je imel pravico tepsti, kakor tudi razsojati v vseh težkih vprašanjih, ki jih je zastavljalo življenje sproti. In nekoč je bila to Liza. Da, tudi zdaj bi še lahko poučila, celo tepla bi lahko, celo mnogo več pravice bi imela, kakor lani, toda Lizi zdaj niti na misel ni prišlo, da bi se poslužila takih pravic.

Liza je bila srečna in vesela, da je bila po dolgem času spet med njimi, da jih je lahko gledala, kuštrave, smrkave in raztrgane, a vendar dobre in prijazne! Ne, zdaj ne bi mogla nikogar udariti. Zagledala se je v najmlajšega na pragu in čudno ganotje jo je obšlo, kakor bi se ji hotelo vsiliti vprašanje, kaj bo jutri. Toda, komaj se je zastavilo to vprašanje, že ga je pregnala, se zganila in se ozrla na Cilo in bila vesela, ko jo je Cila nekaj vprašala. Toda takoj nato jo je Cila tudi vprašala:

„Kdaj pa greš nazaj?“

To je bilo spet isto vprašanje, samo nekoliko drugačno; pomenilo pa je isto: kaj bo jutri?

„Jutri,“ je odvrnila Liza, ne da bi pomislila. Saj je vedela, da jutri mora nazaj, pa naj bo potem jutri kar koli. Ne samo, da je doma ne bodo potrebovali, da jo bodo poslali nazaj, tudi drugače mora jutri od tod. „Jutri grem.“

Cila je kimala. Potem je dejala tiše: „Ali misliš, da se zame ne bi našla kaka služba v mestu?“

Liza se je zganila. „Morda pa bi se našla kaka stvar. Dobro, povprašala bom in ako bo, ti takoj sporočim. O, kako se ne bi našlo! Saj vedno kje potrebujejo pomoči. Morda bi šla k otrokom, da bi pazila, ali kaj podobnega.“

„Kar koli, samo da bi šla. Kaj pa naj počnem tu, ne?“

„Da, saj res, kaj bi tu počela?“

Mleka so imeli nekoliko opoldanega in sta ga skuhali. Oprali sta nekaj lončkov, ki so jih imeli za tiste redke prilike, ko je bil pri hiši nov otrok in je prišla v hišo botra ter so ji skuhali čaj. Vsaj oče in mati bosta pila kavo iz lončkov, otroci pa lahko jedo s krožnikov, ali skratka iz sklede. Za one, ki so na paši, bo treba pričuvati, da se ne bodo drli in ne bodo užaljeni, ako ne bi nič dobili.

Kava je lepo zadišala iz lonca, ko ga je Liza vzela iz peči. In Cila jo je nad vse pohvalila. „Take“, je rekla, „nikjer v vasi ne kuhajo. Kje pa! Ječmen kuhajo in mislijo, da je kava.“

Oče in mati sta ostala ves čas v sobi. Videz je bil, da imata posvet in ko sta se Liza in Cila vrnila iz kuhinje, prinašajoč lončke in lonec s kavo, sta oče in mati že zaključila posvetovanje. Njuna obraza sta bila resna in nič se nista mogla sprijazniti z nekaterimi stvarmi.

„Kdo pa ti je dal kavo?“ je vprašala mati.

„Kdo mi jo je dal!“ je dejala Liza in bila nekoliko užaljena. „Gospa

mi jo je dala. Pa sem jo vzela. Saj vem, da ne jeste kave kadar koli. Zakaj je potem ne bi vzela, da jo vsaj enkrat v letu pokusite.“

Nič se ni več brigala, da ji oče in mati ne zaupata. Vesela je bila Cile in otrok, ki so se drenjali okoli nje in sedali za mizo, da popijejo skodelice te čudovite stvari, ki se ji pravi kava.

„Na, zdaj poskusi malo črne,“ je rekla Cila Jožku in mu zajela z zajemalko, „da boš vedel, kaka je.“ Jožek je popihal v zajemalko in srebnil. Splaknil si je z njo usta, se nakremžil, se nagnil od mize in pljunil po sobi. Za to je dobil zaušnico od Cile, ki ga pa menda ni preveč bolela, čeprav se je skrtil pod mizo. Vanek se je režal, nakar ga je Jožek za rokav potegnili k sebi in mu nekaj povedal, na kar se je Vanek glasno zasmel.

„Kaj pa je rekel?“ je vprašala Cila.

„Da je taka kot scalina,“ in Vanek se je smejal dalje. Jožek je dobil še eno, in potem je bila zadeva rešena, ko je Cila še pridejala:

„Zdaj veš, kaka je črna kava. Dobra ni, draga pa je. Dve si dobil za njo, da boš drugič vedel, po čem je.“

Lepo se je kadila kava iz lončkov in oče in mati nista mogla, da bi se ji odrekla. Kakor nejevoljno, je oče naposled le sedel za mizo; kljub temu pa je moral povedati:

„Da veš, če ni vse v redu s to kavo, te bom prijel za kite in te vržem pred hišo ter ti pokažem pot dol ali gor po vasi, kamor boš hotela.“ Cila se je nasmehnila Lizi, kakor bi ji hotela reči: Nič se ne boj, jaz bom s teboj, pa bodi tako ali tako s to kavo. In to je Lizo potolažilo. Ne, starši nikdar ne bodo razumeli tega, kar razumejo otroci. — In naposled saj je Liza prinesla kavo zaradi otrok, bratov in sester; vse, kar je prinesla, je prinesla zaradi njih. In otroci so bili čudovito pametni; nihče ni spraševal, kako je s kavo in z vsem, kar je Liza prinesla; bilo je dobro. In res je bila kava čudovito dobra. Že dolgo ni nobena jed tako dišala z njihove mize, kakor ta čudovita kava.

„Vidite, mati,“ je menila Cila, „taka mora biti kava, ne pa kakor smo jo pili za božič. Tisto je bila juha.“

„Juha!“ se je obregnila mati. „Pa bi ti skuhalo boljše.“

Boljše v njihovi kuhinji niso mogli kuhati, ker je niso imeli iz česa. Boljšo so lahko samo zdaj poskusili.

Toda presenečenja še ni bilo konec. Kajti Liza je odmotala paket še dalje, in zdaj se je prikazala iz tega paketa čudovita stvar: potice in torte, res prave, velike, mehke, krhke, mastne, pisane torte; narezane na kose in lepo sporejene. Otroka sta odprla usta in se zastrmela v to stvar. Kava je bila naravnost siromašna v primeri s temi stvarmi v zavitku.

Oče je pogledal vso stvar z enim očesom in rekel: „Tudi to ti je dala gospa, ne?“

„Seveda,“ je pritrdila Liza. „Le kdo naj bi mi pa dal?“

Rad ali nerad, jedel je, čeprav mu ni teknilo tako, kakor bi mu, če bi vedel, kako je z vso stvarjo. Nič pa vse to ni motilo otrok. Cila je segla po enem kosu, ga dala Jožku in potem še Vaneku, nato pa sama enega obliznila, pokimala na veliko, izmrmrala „hm“, in rekla:

„Ali je dobro!“

Liza jih je gledala in se smehljala. Gledala je otroka, gledala je mater, ki tudi ni nič več spraševala od kod in kako, temveč si je enkrat v življenju privoščila te stvari, gledala je očeta, ki je jedel kakor že dolgo ne bi ničesar okusil, in bila je zadovoljna. Smehljala se je. Nič zato, če ji ne zaupajo, če sumijo, da ni vse v redu s temi dobrotami: en dan v življenju pa jim je vendar napravila čudovito lep. Otroka sta stlačila v usta in takoj segla po drugem kosu, ne da bi še mislila na kavo. Oh, Liza, da bi le prinesla vsak dan takih dobrot. Kje na svetu pa so bili otroci še bolj potrebni, a tudi bolj željni dobrot? Zato, ker so povsod imeli več, kakor pri njih.

„Dobre so te stvari,“ je konec koncev izrekla mati in si obliznila prste. Videz je bil, da je nekoliko pozabila na sumničenje, ki jo je mučilo prej. Liza, ki je zaslutila to spremembo, se je razveselila. Obraz ji je vžarel.

„Le vzemite jih,“ je rekla veselo. „Za vas sem prinesla vse to!“ Da, tudi za njo in za očeta. Zato, ker se je bala priti domov. Morala je prinesiti nekaj, da bi ju potolažila. Doma so užili v življenju tako malo dobrot! Neprestano so sanjali o dobrotah sveta, a bolj so sanjali, manj so si mogli privoščiti. Življenje je bilo tako skopo odmerjeno. In kako se je Liza veselila, da bo napravila vsaj en popoldan lep v svoji hiši. Spet enkrat bo doma in se pogovarjala z otroki. Povrnile se bodo vse tiste stvari, ki so nekoč bile tako pomembne. Tako si je želela preživeti en sam dan med svojimi! In zdaj, ko se je vrnila, se je bala, da ji bosta oče in mati pokvarila ta dan! Bila sta nezaupljiva! Sumila sta nekaj, ne da bi naravnost povedala. Toda lepa, prijetna bela kava, potem potice, torte in druge dobrote, so dosegle njen namen: mati se je udala. A tudi oče se ni mogel odreči in naposled je svoje sumničenje, a tudi svoje veselje ter zadovoljstvo izrazil na ta način:

„Naj bo, kakor že, dobra pa je ta stvar, dobra. Blagor jim, ki jim ne manjka ničesar in si lahko kupijo tudi take stvari. Samo pridna bodi, Liza, in poštena, in tudi ti boš nekoč lahko tako jedla.“ Kako bo dosegla to, tega oče ni povedal; tudi ni mogel, ker si ni bil na jasnem, kako naj reven človek kaj takega doseže. To je bila enostavno njegova vera, da tudi revež lahko marsikaj doseže v življenju, pa čeprav ne takih dobrot, kot zdaj ležijo pred njimi na mizi. Tudi se je zdaj prvič ozrl po njej naravnost in brez vsakih predsodkov. In ugajala mu je: bila je tako lepa, dorastla, nič več otrok, kakor je bila lani, ko je odhajala v službo. Dekle je postala. In tako pametna je videti! Ali si more želeti še kaj? Da, da bi vsi otroci

nekoč stopili na pot boljšega in lažjega življenja! In ko se bodo nekoč vračali iz sveta, kakor se je zdaj vrnila Liza, bo zadovoljen, ker bo prepričan, da so si otroci utrlji pot v življenje, kamor jih sam ni mogel voditi.

„Takih ti ne znaš peči,“ je rekel oče šaljivo materi. „Oh, kje bi se bila tudi naučila? To niso koruzne pogače, ki jih pečemo včasih mi. In kava ni mlečna juha, katero kuhaš ti vsako jutro! Če bi imeli vsega v obilju, mislim, bi morali vzeti domov Lizo; ona, mislim bi že znala napraviti tudi kaj takega! A kaj, zaenkrat se bomo morali zadovoljiti z močnikom in krompirjem ter zeljem. No, otroci,“ se je obrnil zdaj do otrok za mizo, ki sta si lizala sladke stvari z lic, kjer sta se pomazala, „dobre so take stvari, ne?“ Otrokoma so se oči svetile. „Dobre so te stvari,“ si je pritrdil oče. „Ko boste pridni in pošteni, jih boste v življenju večkrat okušali! Po svetu pojedete, in v svetu je takih stvari mnogo! Samo pri nas jih ni. Pri nas imamo samo močnik in mlečno juho. Vidite, Liza ima vsak dan take dobrote, kaj ne, Liza? Zato, ker je mlada, pa že služi in si pomaga naprej, pomaga pa tudi nam.“ Potem se je prekinil. Preveč pohvale ni mogel izreči, ko je bil še trenutek prej tako nezaupljiv.

Liza se je smehljala. Pozabljeno je bilo vse drugo, pozabljene so bile mnoge bridkosti. Čutila se je spet povezano s to družino, na katero je toliko mislila in h kateri si je tako vroče želela. Bila je med njimi. Tam na eni strani sta sedela otroka, poleg je bila Cila, še tudi otrok, a že vendar doraščajoča, trije otroci so bili še na paši in za nje je hranila polovico teh dobrot, da tudiokusijo in spet vzljubijo Lizo. Na drugi strani pa sta sedela oče in mati, resna, trda, nezaupljiva, zgarana, utrujena od večnega dela in večnih skrbi, stara, hrapavih lic in rok, toda dobrega srca in velike volje. Lizo je vleklo k njima, pa jo je vleklo tudi nazaj k otrokom, kjer je preživela svojo mladost. Ali se ni mar vrnila samo zato, da bi preživela eno samo lepo popoldne med tistimi, med katerimi je preživela toliko težkih in grenkih dni? Tu so bili otroci; najmlajša vsa pomazana s torto okoli ust in sta se še vedno lizala in morda se bosta lizala še ponoči, tu je bila Cila, ki se je tako prijateljsko ozirala na njo, kakor bi ji hotela reči: Ali ne pojdeva malo naokrog? Naj je bilo še toliko skrbi, toliko bojazni, ko je prihajala domov, naj so bile za njo še tako težke stvari, in čeprav se še ni mogla nič odločiti, kaj bo jutri, zdaj, ko jih je gledala okoli sebe, je bila zadovoljna in srečna. Ako bi mogla ostati med njimi za vedno, bi se ta trenutek razjokala. Oh, tako rada bi živela sredi njih, v tistih vsakdanjih malenkostih, sredi brezkrainih, nepotrebnih, a vendar tako lepih pogovorov, ki so se razpredali med otroci iz dneva v dan, sredi lepih sanj, ki so jih tkali vsi pri hiši: oče, mati, bratje in sestre, od najstarejšega do najmlajšega. Tudi ona bi spet tkala te sanje, pripovedovala in se navduševala in pozabila, da je življenje, ki ga je do zdaj živela, tako grenko in tako težko. Življenje je bilo grenko in težko samo, dokler je

bila sredi njega, kakor hitro pa je stopila med svoje ljudi, je že pozabila na vse težave; spet je bila dovzetna za sanje in spet je oživela v srcu vera, da bo nekoč lepo. In v tej veri, ki se ji je že znova smehljala nasproti, je pozabila na vse, kar je bilo še ta popoldan v mestu, kjer je služila. Toliko, da ni pozabila in sklenila, da se jutri vrne, čeprav to ni bilo več mogoče, ako je stvar natančno premislila. Tam ni bilo vere, tam je bila skrb, tam je bil strah, tam je bilo vse tako mučno. Ko pa se je ozrla nazaj, od daleč, iz vasi, iz svoje hiše, je bilo spet drugačno.

„Ali ne pojdeva malo na sprehod?“ je vprašala Cila, ko so opravili dobro in prijetno južino? Cila je hotela potegniti Lizo nekoliko stran od domačih, ker je Cila že doraščala in je imela mnogo stvari, o katerih bi se tako rada z njo pomenila.

„Da, pa pojdiva,“ je odvrnila Liza in se odtrgala od sanj, ki so ji malo prej prišle in jo vso prevzele. „Pojdiva.“

„Midva greva tudi,“ je rekel Vanek, in Jožek se mu je pridružil. A zdelo se je, da bi se tudi oče in mati rada sprehodila z Lizo po vasi. Oh, saj je bila že tako velika in tako lepa! Prav lepo bi se bilo sprehoditi z njo, da bi jih ljudje videli! Presekala pa je vse to Cila, ki je rekla:

„Kaj pa, zdaj bi vsi z njo! Nihče ne pojde! Liza gre z mano; midve se imava nekaj pomeniti!“ In že se je šla napravljat, najboljšo, kar je imela, tisto, kar je bila Liza lani zapustila doma. Zdaj tudi oče in mati nista mogla več zraven, temveč sta se morala udati, da ostaneta doma in se med tem o vsem pomenita.

In ko se je Cila napravila, sta stopili z Lizo po vasi.

Nad vasjo je sijalo prijetno jesensko sonce.

Ne, nikdar ne bo Lizi žal za ta prelep dan, ki ga je ukradla v življenju! Bil pa je tudi nad vse potreben. Ni vedela, toda čutila je, da se je v življenju mnogo spremenilo. Vračala se je kot otrok, polna še otroških želja. Kot otrok se je čutila doslej v mestu, otrok, ki ga lahko ozmerjaš, naženeš, celo našeškaš ga lahko. Taka je hotela preživeti ta dan med svojimi, v pogovorih, kakršne so razpredali nekoč. Nič važnega, nič velikega, samo drobnarije. — Komaj kdaj pa kdaj je čutila, da dorašča, da se trga iz tistega kroga, kjer živita Jožek in Vanek.

Toda, ko je večer legel na vas, ko se je s Cilo vrnila v hišo, je vedela, da je minila tista čudovita doba prelepih sanj, ki so jo doslej prevzemale in kakor majhno razočaranje je tlelo v srcu, razočaranje, da ni več tako, kakor je bilo, in kakor je ona hotela.

Prelep je bil ta dan, poln najrazličnejših, prav čudovitih doživetij. Morda bi bilo vse drugače, ako ne bi bilo Cile! Liza bi se bila vrnila med otroke, vrnila bi se kot otrok in kot taka bi zjutraj spet odšla nekam po svetu. Cila pa jo je nasilno iztrgala iz tega kroga. Cila je odganjala otroke

od nje, jim sama odgovarjala, jih natepla in poučila in otroci so zdaj le doumeli, da Liza ni več nikak otrok, kakor so si jo predstavljali, da je Liza dorastla in da morajo imeti spoštovanje do nje. Cila je bila po duši starejša, zrelejša.

In ko sta zvečer legli, — Cila je tako napravila, da sta spali v mali sobi in sami, — nista mogli dolgo zaspati. In tedaj je Cila rekla:

„Tudi jaz pojdem. Ne bom nič več doma. Dovolj sem bila.“ Nato se je nekaj zasanjala in čez čas dejala tiše, zamišljeno:

„Tako so te vsi gledali, ko sva šli po vasi... Tako lepa si. Oh, ko bi jaz bila taka.“ In čez čas spet, ko Liza ni nič rekla: „Ali že imaš fanta?“

Liza se je zganila. „Ne, nimam nikogar...“ Hotela je še nekaj reči, pa si je premislila. Obmolknila je in kakor bi se šele zdaj odprlo pred njo majhno okno, skozi katero se je ozrla na tisto stran življenja, kamor se doslej ni nikdar.

Ležala je vznak in mislila. Tako čudovit je bil ta nedeljski popoldan! Skoraj do pičice tak, kakor si ga je bila predstavljala, preden se je odločila zanj. Pa vendar v mnogočem drugačen, da, v mnogočem. Na zunaj se ni nič spremenilo, ne starši, ne otroci, ne hiša; sijalo je tisto sonce nad vasjo, kakor si ga je predstavljala, na vrtu je bilo drevje prav tako lepo rumeno, kakor ga je gledala v mestu v sanjah in željah, ista živahnost je bila po vasi: dekleta v pisanih oblačilih, fantje v praznji obleki, pohajkujoči za dekleti, starejši ljudje so posedali pred hišami in klepetali, otroci so na paši prepevali in pekli krompir; nad vsem je ležal čudovit mir in pokoj, kakor bi se sinje nebo sklonilo prav do hiš in do ljudi in jih vse pogladilo. Pa se je vendar toliko spremenilo: bila je blizu vsega in vendar predaleč. Vrnila se je, da bi našla, kakor je zapustila nekoč, našla je na videz enako, pa vendar drugačno. In ko je spoznala to čudno spremembo, so se ji oči skalile.

Zjutraj je zgodaj vstala in se napravila.

„Kaj že moraš nazaj?“ je vprašala Cila, ki se je prebudila.

„Da,“ je odvrnila trudno. Zdelo se je, da ni nič več tistega, kar je bilo še včeraj. Ni več nedelje, ponedeljek je; vmes je bil majhen odmor, zdaj se začenja znova težko življenje.

Ko se je napravila, je za trenutek postala, kakor bi se hotela še nečesa spomniti. Potem je segla v ročno torbico in vzela ven nekaj denarja; gledala ga je. „Hotela sem ga dati materi in očetu... Ti ga spravi in naj bo tvoj. A nihče ne sme vedeti, da ga imaš. Skrij ga in če bi še tako spraševali, ničesar ne povej. Tudi materi ne in ne očetu. Ko pojdeš z doma, ga porabi za pot.“

Cila je začudeno gledala, kakor ne bi mogla razumeti. Liza pa se je nasmehnila. „Pobegnila sem,“ je dejala tiho. „Odšla sem od tam, kjer sem bila doslej.“

„Zakaj si pobegnila?“ je vprašala Cila presenečeno.

„Tako... pobegnila sem. Nisem mogla delj vzdržati. Silo so mi hoteli delati... pa sem šla.“

Cila je mislila; še trenutek prej je bilo nekaj strašnega za vsem, kar se ji je razodelo to jutro. Potem je vprašala mirno:

„Kam pa greš zdaj?“

„Ne vem; nekam pač pojdem; kamor koli. Saj je povsod enako.“

Cila je prikimala. „Ko boš kje v službi, pa mi piši. Za teboj pridem. Tudi doma ni nič.“ In ko se je Liza poslavljala od nje, jo je Cila pritegnila k sebi in si ni mogla kaj, da je ne bi poljubila.

„Rada te imam, Liza.“

Megleno jutro je ležalo nad poljem, z močno roso, da je bil še prah na cestah moker. Med grmovjem so bile razpredene lepe pajčevine, mreža za mrežo, vse lepe, srebrne, prepojene z roso. Daleč v megli se je budila vas s petelinjim petjem in z majhnim ropotom.

Liza pa je šla dalje.

Včeraj se je vrnila kot otrok, polna najlepših sanj; danes odhaja kot dozorelo dekle. Ni bila razočarana, toda vse se je tako čudno spremenilo in vedela je, da ne bo nikdar več tako, kot je bilo doslej. Tu na vasi je ostala mladost, tista čudovita stvar, od koder je pogled na življenje tako lep in naravnost čaroben, mladost, kjer je vse prepreženo z velikimi mislimi, kjer dehti po pečenem krompirju na paši, po kostanju, ki ga matere prinašajo s poslednjega jesenskega romanja na Štajersko, kjer se najtežje sanje prelivajo v najlepšo in najslajšo resnico. Tu naprej, kamor odhaja, ne bo nič več tega. Tu se bodo najlepše sanje spreminjale v najtežjo in grdo resnico.

Zbogom, mladost.

* * *

Epilog k tej stvari? Kaj je bilo potem? Potem ni bilo nič posebnega. Vse tisto, kar spremlja take stvari, razočaranje, sramota, obsodbe, neprijetne, nepremišljeno izrečene besede, posmeh po vasi.

Ampak tudi to nekoč zamre. In res je zamrlo.

Liza živi. Živi nekje v svetu. Zdaj je v službi. Dekla je, kakor je že to navada. Služi si kruh, ima morda fanta, ker zdaj ni več nikak otrok. Zdaj je Liza dekle, lepo, visoko, pametno, ki se včasih veselo nasmehne. Vas, otroci, hiša, pokošeni travniki, jesensko sonce, vse to je zelo daleč. Komaj v najbolj tihih jesenskih večerih se vrne spomin na tiste zlate čase, ko je bilo vredno ukrasti potico in torte, kavo in denar, da je človek napravil svojcem vsaj en prijeten obed in da je sam preživel eno prelepo čudovito popoldne na kraju svoje mladosti.

FRESKO

BRANKO RUDOLF

Vrt, poln cvetov in drevje pred planjavo;
dekle ob mizi — nagne lepo glavo
nad knjigo in upre se v nežno dlan.

Kdo ve, kje v sebi tajne misli skriva,
ko drobna knjiga, čudna, vznemirljiva,
ji vede misli v svet, ki je prostran.

V prostrani svet, v nesrečni, brez idile,
kjer grozne sile so se v dan sprostile
(ob njih je človek truden in bolan).

Dekle nad knjigo — v duši občutljiva
spozna, da črna žalost se razliva
po širni zemlji kakor ocean.

Iz knjige pletejo se tanke niti:
pregrozne slike — saj ni smelo biti,
da bi se v samih dušah boj končal.

Dekle je strnila obrvi, čita:
„Ob rekah mrtveci in mesta zbita,
ko brat je brata v suženjstvu prodal.“

Dekle je ganjena, se je ogrela
in mlade ude v volji je napela...
(— vrt bil je siv in dan ni več sijal.)

(Pa luč na njeni koži se svetlika
in poleg nje šumi ji trepetlika.)

A misli se pnejo vse dalje, više,
nemir pod njenim čelom stezē riše,
ko v mislih svet gradi, ki ga še ni.

In mnogi, kakor ona zdaj nad knjigo,
imajo v mladih dušah črno brigo
— dekle ima zamišljene oči.

SLOVENSKI PRIPOVEDNIKI MED NEMCI

DR. JOŽE GLONAR

I.

„Deutsche Zeitschrift“ je v svojem 49. letniku (str. 367—383) prinesla prevod štirih Cankarjevih črtic, ki jim je urednik H. Rinn kot uvod napisal daljši članek (str. 360—367) o Cankarju „Der Dichter des slowenischen Volkes“. To je ona revija, ki se je leta 1917., ko je med Nemci utemeljila slavo Reymontovih „Kmetov“, še imenovala „Kunstwart“; med nemškim izobraženim svetom ima star, ugleden položaj in velik vpliv. H. Rinn je očitvidno dober poznavalec ruske književnosti; s Cankarjem se je seznanil pač samo po nemških prevodih. O njem pa je napisal z velikim umevanjem toliko lepega, kakor doslej še noben tujec.

Tolstoju — tako piše — Dostojevskemu in Ljeskovu — posebno pa temu, ki je napisal epopejo ruskega kmeta, preprostega ljudstva, popa na kmetih in meniha — dolgujemo hvalo za enciklopedijo ruskega človeka, kateri ni mogoče ob bok postaviti nič enakovrednega glede na širino in popolnost človeške slike. Nekaj drugega je, če doseže kak narod svoj klasični vrh v enem samem poetu, kakor Anglija v Shakespeareju, Italija v Danteju, Španija v Cervantesu ali Portugalska v Camöensu. Rusi so epiki kat'exochen; oni so si široko tekočo, brezmejno in brezoblično formo romana v prozi prisvojili, kakor noben drugi narod. V njem je našla slovanska duša svoj najprimernejši izraz. Ta duša ima za zapadne pojme nekaj v resnici nepojmljivega, nam neumljivo širino doživetja, ki ga v njegovi amplitudi trdni pojmi sploh ne ovirajo, ki ga v tem abstraktno mišljenje ne uravnava, ampak menda celo pospešuje. To je širina doživetja, ki niha med najbolj sramotnim ponižanjem samega sebe in despotstvom, med nepojmljivo ponižnostjo in dobroto ter satanskim napuhom, bogokletstvom in zverinstvom. Med temi ekstremi se zdi, da se opoteka v prelivajočih se občutjih ali nepojmljivih čustvenih izbruhih brez opore sem in tje, protejska v svoji spreminjivosti, neznansko nadarjena in lena, dovzetna in topa, prilagodljiva in pasivna, da lahko popolnoma zavrže svoj lastni jaz, vedno mučena od sebe same in trdne podobe, toda vkljub vsej pasivnosti čudovito neranljiva in verna v svojem lastnem bistvu. Težko bi našli raso, ki bi dokazala tako nenavadno moč v vztrajanju, potrpljenju in čakanju, in nihče ne more reči, da ruski narod ne bo prenesel tudi najhujše despotije, kar jih je kdaj prišlo nad njega.

Nekaj azijsko širokega so vsi višji slovanski narodi ohranili kot temeljno potezo duševnosti, tudi tam, kjer so živeli na manjšem prostoru kakor Rusi in priklenjeni na zemljo, kakor Srbi, Hrvati in Slovenci, ali pa ostali pastirji kakor Črnogorci. Vsi so v teku zgodovine pokazali neznansko moč v vztrajanju.

Cankar izhaja iz južnih Slovanov, ki jim je menda primes kmetske krvi dala več odpornosti in trdnosti, kakor je kaže ruska duša, ki pa se med seboj vendar precej razlikujejo. Učenjaki se naj pripravajo med seboj, ali izhajajo posebnosti narodov in ras iz njihovih zgodovinskih doživljajev ali pa so jih povzročile. Vsekakor so Slovani v zadnjih desetletjih svetu pokazali, kaka strašna sila tiči v zmognosti vztrajanja in kako lahko celo še v najneugodnejših razmerah prvotno bistvo naroda ostane nedotakljivo. Prihranili so si naše zapadnjaške probleme osebnosti, individua in njegovega razmerja do države in družbe, nič jih ni težilo naše ponovno obračunavanje z antično, posebno latinsko dediščino, ki se ji zapadnjaki že zaradi prestiža v svetovnem položaju nismo hoteli in nismo mogli odpovedati. Sanjali so svoj poseben sen o svobodi, med njimi ni ni-

koli zamrla misel na veliko, zedinjeno slovansko državo, ne misel na posebno, naravnost mesijansko poslanstvo, vso svojo slavo so iskali v ohranitvi in utrditvi lastne narodnosti. Ne da se tajiti, da se jim je to posrečilo, naravnost čuditi se je treba, da je bilo treba samo še prosvetljenstva in posvetitve narodnih pravic po francoski revoluciji, pa se je skozi stoletja zatiranja in tujega gospodstva speča moč spremenila v revolucionarno, nepremagljivo silo, ki je razbila stari zapadni red.

Ivan Cankar spada med one pesnike, v katerih se narod v eni sami osebi tako popolnoma izpove, kakor je menda mogoče samo v hipu, ko se prebudi v narodno življenje, pozneje pa nikoli več. Ob vsem tem je brez pomena, če na njem lahko zasledimo sledove evropske literarne šole. Pri tem se namreč ne sme prezreti, da elementarna epičnost in nje posebna zveza z močnim lirizmom ni samo osebna last tega poeta. Samo dober poznavalec slovenščine bi lahko točno ločil, kaj je na njem splošno slovenska in njegova osebna last, toda jasno domača dediščina ob tej mešanici liričnih in epičnih elementov se spozna tudi v nemških prevodih. Noben Srb ni pisal tako in tudi „Hlapec Jernej“ ni mogoč niti pri Ljeskovu. „Jernej“ je samostojna pesniška tvorba, ki se ne da presaditi v nobeno drugo zemljo. Ne samo njegovo posebno kmetsko formalistično pravno mišljenje in čudovita mešanica mehke in trdote v njegovem značaju sta ga ustvarila. Ne, tega poeta spoznamo ob prvem pogledu po njegovi neposnemljivi, specifični drobni formi, ki jo tako ljubi. Kje imamo v vsej evropski književnosti še idilo, nad katero bi visela takšna tragika, kakor nad „Hišo Marije Pomočnice“, v kateri je tako malo dejanja in toliko usod! Kdo drugi bi jo napisal s sentimentalnostjo, naš poet pa ne pozna svetožalja ne socialnih obtožb. Iz njega govoriga dovtetnost za bolečino in stanovitnost v prenašanju, ki izhajata iz nepopisno trde mladosti in moči trpljenja celega naroda, ki so jo prekalila stoletja. Za njim stoji zgodovina trpljenja lastnega naroda. Žene, matere, ki so sedele ob postelji vročičnega otroka, bodo „Hišo Marije Pomočnice“ in Cankarjeve mračne otroške zgodbe pravilno razumele in bodo hvaležne pesniku, da je odgrnil tančico od tega, česar sicer ne vidimo, kar pa vendar mora pretresti tudi vsako, še tako resno in trdo srce. Saj one vedo, da heroizem ni samo tam, kjer mahajo z meči in sekirami, kjer streljajo z granatami in plinom, ampak tudi v stanovitnosti, potrpljenju in veselosti med bolečinami mučeničkov in svetničkov, ki jih je Cankar opisoval in ki morajo ganiti vsako srce, ki še ni popolnoma otopelo za boli, ki so na svetu, za to, kako potrebni in sposobni ljubezni so vsi bližnji.

Če je kakšna krščanska ideja globlje zajela slovansko dušo kakor druge, je pač ta, da grešimo vsi skupaj, če svojemu bližnjemu kaj odrečemo, da je celo neživa natura potrebna ljubezni in da čaka odrešitve. Nihče ni misli velikonočnega vstajenja globlje in z večjo radostjo dojel, in neprimerno bolj ko mi zapadnjaki so Slovani prepričani o tem, kak neogljen slabič je posameznik, kako neizmerno je gorje na svetu in kako skopo so odmerjene radosti. To lahko spravimo v zvezo z njihovo pasivnostjo ali z njihovo otročjo dušo, ki nam lahko razloži tudi, zakaj se tako brez ovir in pomislekov udajo veselju in uživanju. Saj so jim tuje zapadne ideje omike, npravstvenega izpopolnjevanja samega sebe, stoičnega obvladovanja sebe samega, naše metode, kako varujemo sebe same, in naš sublimirani egoizem kot višja dolžnost. Oni ne zaupajo sili idej, moči volje, ostali so bliže naravi, bolj nje plen in manj varni pred njo kakor mi. Med idejo in realnostjo zija prepad in nazadnje ne pomaga človeku nič drugega ko usmiljenje božje, ko ljubezen, ki jo daje in prejema.

Komur tak svet nima kaj povedati, naj ne jemlje v roke del tako slovanskega pisatelja, kakor je Cankar. Kajti vsepovsodi pri njem naletiš na to zgubljenost

kreature, na preobilico gorja, ki ga zadajamo drug drugemu, krivic, ki jih hote ali ne hote delamo. Ta svet trdih senc in redkih žarkov se zdi na prvi pogled brezupen. Ta preobilica gorja pa zahteva tudi preobilico pomoči, udanosti, žrtve; tem jasnejše se potem pokaže ljubezen, kjer se pojavi v nadčloveški meri. Ni mnogo stvari v evropski književnosti, ki bi se mogle meriti s Cankarjevo preprosto „Šiviljo“, vendar jo stavim v vrsto onih velikih trpink in zmagovalk, ki jo vodi Antigona, onih večnih ženskih likov, ki lahko celo obupanemu še vrnejo vero v človeštvo.

Sonce Cankarjevega dela pa je mati. Kar je pisal, je skoro neprekinjena himna oni heroični ljubezni, ki jo zmore menda le mati. Ona je v njegovih očeh milost, čudež, svetnica, ki lije hladeče olje v odprte rane, ki popravlja napake sveta in neusmiljenosti stvarstva. Takšne matere so v narodu nekaka višja bitja, ki predstavljajo stalni, ohranjujoči element, kar jim daje čast pred egoističnim, bolj nemirnim moškim. Kjer ne vršijo tega svojega poslanstva, svet razpada. Pri Cankarju so cvetke, ki rastejo na neplodnih kraških tleh, spomin na nebo na tej žalostni zemlji.

„Hiša Marije Pomočnice“ je Cankarjevo najbolj preprosto in najbolj drzno delo, popolnoma njegovo, ki ga pred njim nihče ni mogel napisati in ga za njim nihče ne bo. Če bi ne poznali od njega nič drugega, že to bi mu zagotovilo nesmrtnost. Kaj je bolj vsakdanjega, ko bolniška soba z otroškimi posteljicami? Toda, ko izzveni Cankarjeva prenežna, že skoro ne več pozemska beseda, šele iztaknemo, da so se reči spremenile, da se je naša trdna zemlja zamajala, da so iz teh slabičev postali silniki, da se je na belih, od pečata smrti, pečata božjega že zaznamovanih čelih podoba pravega človeka pokazala jasneje, ko na zijalih in krinkah, ki nam jih kaže vsakdanjost. Kdo je tukaj ubog in brez moči? Otroci ne, pač pa zdravnik, duhovnik, obiskovalci, oče, ki prinese jabolko svoji hčerki Reziki. In otroci imajo bister pogled za te nebogljene obiskovalce, saj jih poznajo, saj se ne bojijo smrti, kakor oni. Pravo čudo je, kako govori poet prav iz srede src teh otrok in gleda ž njihovimi očmi.

Snov je tako nad vso mero in moč delikatna, da bi ob njej obnemogel pisec, ki bi ne bil enako preprost, nedolžen, pameten in pogumen, kakor otrok, in ki mu peresa ne bi vodila posebna milost. Takšne knjige se ne pišejo, one rastejo in cveto kakor cvetlice. Tako revni smo na takih milosti polnih podobah. Zahvalimo se poetu in dajmo mu dom med nami, njemu, ki mu je bilo dano, da je lahko odgrnil zaveso pred popolnejšim in bogatejšim svetom, v katerem ni razločka med šalo in resnico, ne prepada med človekom in angelom, v katerem se tako veselo in pogumno živi in umira, in iz katerega odseva v nas lastni svet, kakor iz kristalno čistega ogledala resnica, da nebo ni nič manj resnično kakor zemlja, katere se z vsem svojim bitjem oklepamo, in preko katere nas hoče dvigniti duševna sila, ki je močnejša ko smrt.

Kratka „biografska notica“ podaja Nemcem opis Cankarjevega življenja; njegovo celotno delo je označeno kot „odlomki velike konfesije“ z veliko lepoto in brez-kompromisno, ne redko grozotno resničnostjo. Nato sledi najprej, kot ponatis iz prevoda G. Jirku, „Slovo“ od Vrhnike ob odhodu v Ljubljano, odlomek iz „Mojega življenja“. Sledeče tri — „Greh“, „Stric Šimen“ in „Rožni venec“ — je nalašč za revijo prevedel celjski odvetnik, dr. Fritz Z a n g e r. Zdi se, da sta se prevajalec in urednik zavedala, zakaj sta se odločila za „Strica Šimna“, eno najbolj bolečih Cankarjevih „konfesij“. Prevajalec je lepo zadel notranjo melodijo Cankarjevega stila in jo v nemščini lepo podal. Samo na str. 375 je ostal tipični slovenizem „Kühe weiden“, ki bi ga bil urednik lahko kratkomalo popravil. Pa ga menda niti ni opazil. Je pač vendar le res: ubi plura nitent...

II.

Kot prvi zvezek zbirke „Jugoslawische Novellen“, ki jo izdajata Dr. Franz Hille in St. Hafner, so izšle „Slowenische Novellen“, ki jih je prevedel St. Hafner.¹⁾ Zbirka ne namerava s kakih literarno-zgodovinskih vidikov predstaviti Nemcem najvidnejše današnje pripovednike med Slovenci, Hrvati in Srbi, ampak jim hoče z značilnimi kosi odpreti okno v jugoslovanski duševni svet, ki je baš zaradi svojega bogastva in pestrosti za Nemce tako mikaven. Ta književnost je izšla iz naroda in je namenjena narodu, ohranitvi njega narodnosti, je torej ne samo njegov produkt, ampak tudi v veliki meri njegov živ, bistven element. Zato je nje težišče v snovnosti, aktualnosti, in zato je moral izostati na pr. Iv. Pregelj, čigar prava moč je v zgodovinski epiki. Izostati so kajpada iz razlogov ekonomije, morale stvari, ki jih imajo Nemci že prevedene.

Kot prvi se predstavljajo nemškemu svetu Slovenci, ker so Nemcem po svojem geografskem položaju, zgodovini, narodovi kulturi, duševnosti, gospodarskem in socialnem ustroju najbližji. Zbirko otvarja kot najvidnejši reprezentant, v čigar delu je obsežena vsa problematika slovenstva, Iv. Cankar s svojo „Desetico“.²⁾ Sledi mu Finžgar s črtico „Na petelina“, ki je značilna po močnem občutku Slovencev za naravo. „Zaokrožena, kar klasična slika slovenske gorske pokrajine in njenih prebivavcev ž njih veselim in žalostnim dejanjem in nehanjem“ je J. Kozaka „Bohinjski pastoral“. Ks. Meška „Starca Matije pravica“ in Prežihovega Voranca „Boj na požiravniku“ naj pokažeta Nemcem kontraste, med katerimi niha slovenska duševnost. Pri prvem imamo zvesto udanost Cerkvi, vas kot zaščitnika in hranitelja starega reda, pri drugem težki, neizprosni življenjski boj malega človeka, ki še komplicira probleme malega naroda. Najbolj je za Cankarjem v dušo tega malega človeka pogledal Fr. Bevk, ki ga v tej zbirki predstavlja Nemcem njegov „Bajtar Mihale“. Tako je v „Epilogu“ Nemcem obrazložil bistvo prevedenih slovenskih avtorjev F. Hille.

Knjiga ima lep tisk, prikupno obliko in opremo, vinjete na ovitku in vezavi so Maleševe. Prikupen je tudi vtis, ki ga naredi vsebina na človeka, ki se ji navno uda in jo tako rekoč na dušek prebere. Res se mu s potom tu in tam oglasijo pomisleki ob rečeh, ki na prevodu razodevajo prevajalca kot koroškega rojaka. To so značilnosti zgornje nemščine, bavarščine, ki so v knjižni nemščini nedopustne in se kvečjemu prizanesljivo³⁾ tolerirajo kot „provincializmi“, „austriacizmi“. Severnemu Nemcu so večkrat naravnost neumljivi. Tako na pr. kar naš „Sechserl“, ali „resch“ (str. 10), „Würstel“ (12) spominja severnjaka, ki pozna samo „Würstchen“, na „Wurstla“ (pajaca). Druga značilnost je „am“ za „auf dem“, ki v knjižni nemščini velja samo za „an dem“. Seveda pa ni vse eno, če stoji kaj „am Tische“, kakor beremo pri prevajavcu večkrat (44, 233, 244), ali pa

¹⁾ Adolf Luser Verlag, Wien & Leipzig, 1940. 252 str.

²⁾ Pravilno prevedeni, edino možni nemški naslov „Das Sechserl“ so naši žurnalisti unisono „nazaj prevedli“ s „šestico“, ki je med Cankarjevimi spisi kajpada ni, dočim je „Desetica“ znana že celo po naših šolskih čitankah! — Zanimivo je, da je ta slovenska označba prešla celo med gornještajerske Nemce. Pri njih je beseda „Schest“ nekdanj pomenila „ein altes Silbersechserl“. (Gl. „Tagespост“, 27. maja 1937, članek „Die Vordernberger Sumpfecke“).

³⁾ Kakor pač olikani meščan prizanesljivo gleda na „provincialca“, na „rodoljuba z dežele“!

„auf dem Tische“.⁴⁾ Pravi slovenizem pa je „weidete (nam. „hütete“!) seine Schafe“ (173). So pa še druge stvari, ki so pregrehe zoper stil. Tako je na pr. v prevodu kakšne Cankarjeve črtice beseda „Bücherbord“ (8) popolnoma nemogoča. Ta umetna, tehnična beseda je kot pravi „verbum sesquipedale“ tujka, mozolj v obrazu tako preprostega Cankarjevega jezika! Dovolj bi bilo samo „Bord“ ali kar „Brett“. Enako je kanclijska beseda „anlässlich“ nemogoča, kjer je govor o cerkvenih slovesnostih (133), popolnoma bi zadoščal preprosti „zu“. Naslov Finžgarjeve črtice obeta v prevodu nekaj, česar v njem ni; pravilno bi bilo „Der Gang auf den Hahn“, če se mu je že doslovni prevod originalnega naslova zdel nezadosten.

Takšna opazovanja izpodbodejo poročevalca, da si, predno izreče končno sodbo o prevodu, prevod kakšnega kosa bolj natančno in od blizu ogleda. Seveda je za takšno oceno najprimernejši oni kos, ki bo po njegovem mnenju za prevod najtežji. Ob njem se bo najbolj očitno morala pokazati prevajalčeva sposobnost. Ker je „Bohinjski pastoral“ sporazumno z avtorjem skrajšan (kondenziran), ni poraben za primerjanje. Ostane nam torej „Boj na požiravniku“.

Ob primerjanju moramo nekoliko presenečeni konstatirati, da prevajavec ne pozna dovolj dobro in od blizu kmetskega življenja, inventarja dela in njegove terminologije, ne slovenske ne nemške. Če bi mu kmetijske stavbe bile bolj znane, bi mu beseda „odrina“ ne delala tolikih preglavic. Tako pa jo (str. 218, 246) ali kar izpusti, ali pa reče na sploh „im Hofe“ (str. 247).⁵⁾ In če bi poznal plug in oranje bi mu „orička“ ne delala preglavic, ker bi vedel, da je ono orodje, ki se sicer imenuje „otka“ („Pflugreute“). Tako pa jo je enkrat (325) prevedel s „Peitsche“, drugič (326) s „Schaufel“. Tukaj je namreč prišel v zadrego, kajti Dihur z „bičem“ ni mogel tako „tresniti po lemežu, da je zadonelo čez globel“. Prevajavec ni opazil, da imenuje Voranc z domačini krompir sploh „repo“ in da mora zaradi razlikovanja govoriti potem o „beli repi“. Seveda je potem v nemščini nepotrebno pisati „weisse Rüben“ in samo nepoznanje lahko zakrivi frazo „weisse Rüben setzen“ (221), ker se bela repa ne sadi, ampak seje.⁶⁾ Enako nepoznanje situacije je zakrivilo, da je stavek „Do takrat bi ravno tudi repa o pravem času prišla v zemljo“ preveden napačno „Der Rübensamen war also gerade noch zur rechten Zeit in die Erde gekommen“ (215), saj stoji kar v naslednjem stavku „Als die Totengräber den Leichnam über das Feld trugen, stand noch immer der Pflug in der unvollendeten Furche“, kar je dokaz, da delo nikakor še ni bilo opravljeno. Iz istih razlogov bi bilo na str. 240 „repišče“ povsod prevesti s „Kartoffelfeld“ in ne tudi z „Rüben“, kar samo povzroča nejasnost in zmedo. Ker ne pozna dela s krompirjem, je stavek „In ravno to leto je bil krompir nenavadno lep, bahave, temnozeleno rasti in goden za grobanje“ kratko-malo oklestil (240): „waren die Kartoffeln ausserordentlich gut gediehen“. Očividno mu je delala težkoče beseda „grobanje“, ker jo pozneje (245) prevede z „behacken“, nam. „anhäufeln“; prvo je nemški izraz za „okapanje“, „grobanju“ pravimo drugod „otipavanje“. Ali more človek, ki količkaj pozna živino, za „dveletnega junca“ v nemščini zapisati (203) „zweijähriges Kalb“? Ker ne pozna jarma in njegove mehanike, je (213) izraz „je imel pol goži več naloženo“, prevedel „hatte er die Jochriemen etwas straffer gespannt“, kar ne daje nobenega

⁴⁾ Sicer smo tudi pri nas zagrešili knjigo z naslovom „Der Kunstlauf am (!) Eise“, ki se mu pravi Nmec samo hudomušno namuzne.

⁵⁾ Navajam strani „Sodobnosti“ 1935.

⁶⁾ Odslej citiram strani prevoda.

pravega smisla. Kakor jaz sam, bi tudi on za nemški izraz v tem primeru moral povprašati kakšnega nemškega kmeta za pravo besedo. „Weizen hauen“ je mogoče reči (219) samo tam, kjer se žito kosi, ne pa, kjer se žanje, kakor pri Vorancu. „Otava“ ni „Heu“ (219), ampak „Grummet“. To bi prevajavcu že lahko letni čas povedal, če bi pazil na take reči. „Jez“ ni „Joch“ (220), ampak „Wehr“. „Pokošene redi“ niso „gemähte Waldwiese (221/2)“, ampak „umgelegte Schwaden“, „ozare“ ne „Randfurche“ (224), ampak „Feldrain“, „otep slame“ ni samo „ein Büschel Stroh“ (225), ampak kar cel „Bund“, na katerem je že mogoče ležati. Višek tragičnega boja Dihurjevih s požiravnikom je opisan nejasno, ker ga — tehnično — prevajavec ni razumel. Iz napake, ko je „vzboklino“ prevedel z „Mulde“, ne pa „Erhebung“, izhajajo (240/1) vse ostale napake. Tako bi moralo stati „die Erde quoll auf“, ne pa „wucherte“, in „od kraja“ je „anfangs“, ne pa „am Rande“. In, ker si prevajavec ni vedel kaj pomagati ž njim, je kar izpustil „kanal, ki so ga izkopali od glavnega vira preko vse njive do ozar“!

Prevajavec tudi slovenščine same ne obvladuje v oni meri, ki je za tako delo potrebna. Tako prevede „macesen“, za one višinske lege tako značilno drevo, s „Föhre“, ne pa z „Lärche“ (193) in „toča“ so mu „Regengüsse“, ne pa „Hagel“! „Zehetar“ ni „Schaff“ (197), ampak „Eimer“, „Zuber“; če bi napisal kratkoma „Sechter“, bi ga tudi vsak nemški Korošec prav razumel; „dvema trdnima kmetoma“ prevede (206) s „zwei ärmeren Bauern“ nam. „wohlhabenderen“, „zaripel“ z „wütend“ (214) nam. „hochrot“; „osovražen“ ni „feindlich“ (231), ampak „verhasst“. Posebne težave mu delata slovenski besedi „prizanesljiv“ in „potuha“; prvo prevede zdaj (208) z „entschieden“, drugič (209) s „voll Mitleid“, druga mu je enkrat (214) „Faulpelz“, drugič (242) „Drückebergerei“.

Če prevede stavek „Gospodar so rekli, da morate priti jutri“ z „Der Bauer lässt euch sagen, ihr sollt morgen kommen“ (222), nam. „Der Bauer lässt Ihnen sagen, Sie sollen...“, imamo pred seboj čist slovenizem, ki ga bo Nmec napačno razumel. Dekline besede veljajo namreč samo Dihurki — toda, ker jo dekla „vika“, govori ž njo v množini! Enako nesporazumljenje bo nastalo s površnim prevodom stavka „Velika dekla Mica je srdito izbruhnila: Ali ste zverine ali kaj!“ Ob prevodu „Die Grossmagd Mica brummte ärgerlich: Dummes Vieh!“ (203) bo marsikdo mislil, da veljajo te njene besede mlademu Dihurju, v resnici pa veljajo ljudem, ki so ž njim tako nečloveško ravnali.

Takšne napake in netočnosti — naštel bi jih lahko še več! — škodujejo umetniškemu delu, ker kvarijo njegovo plastiko in podajajo napačno sliko. Enako je intenziteta Vorančevega pisanja razbita v vseh onih primerih, kjer so njegove dolge perijode razbite na kratke stavke, ki spominjajo včasih na stil čitank za ljudske šole. Da se take reči ob „uživajočem“ čitanju ne opazijo, gre hvala v resnici živemu, lepemu in kultiviranemu jeziku, ki ga prevajavec sicer piše, kar bravca nekako premoti. Zato je treba tem bolj obžalovati, da ti slovenski pripovedniki niso šli v svet v čistejši, popolnejši obliki. To bi bilo lahko mogoče, saj je prevajavec, ko je opravljal to svoje, brez dvoma enako težavno kakor zaslužno delo, živel med Slovenci, ki bi mu bili lahko in radi pomagali. Nikakor jim namreč ni vse eno, v kakšni obliki se slovenska umetnost predstavlja tujemu svetu.

K ZLOMU FRANCIJE

SPECTATOR

Zlom Tretje francoske republike se je izvršil za širšo javnost enako presenetljivo kakor zlom Drugega cesarstva. Vendar bi bilo brezuspešno zanj iskati analogij z dogodki pred sedemdesetimi leti, bližja se zdi paralela s carsko Rusijo od 1914—17. Kakor Rusija tedaj, je vstopila tudi Francija lani v usodno veliko vojno v hudi politični krizi, na predvečer revolucije. In ker se je zapletla v veliko vojno, ne da bi bila poprej naredila doma prepotrebni socialni in ž njim tudi moralni red, se je vojna zanj končala s katastrofo. Brzina, s katero se je ta izvršila, je zadeva napredka novejšje vojne tehnike.

Že izza leta 1934. so kazali številni socialni izgredi, stavke, spopadi desničarskih in levičarskih militantnih organizacij v Parizu in provinci, da preživlja Francija porodne krče novega socialnega reda. Pod pritiskom delavskih in malomeščanskih strank raznih barv na eni, in na zahtevo plutokratskih strank in skupin z Narodno banko in njenimi slovitimi familijami na drugi strani so nenehno vstajale in padale vlade, ne da bi se kateri od njih posrečilo ustvariti trdnjšo parlamentarno ravnotežje. V teku teh kriz se je na zahtevo levice sklenila leta 1936. zgodovinska matignonska pogodba, ki pomeni prvi socialni prispevek k do tedaj zgolj formalni, liberalistični francoski demokraciji. Zoper vsak nadaljnji razvoj v tej smeri pa se je pričela francoska plutokracija, da se poslužujemo tega priljubljenega „totalitarnega“ vzdevka, tajno organizirati in oboroževati. Pojavili so se slвити „kutarji“ iz vrst velikega podjetništva, ki so s tajnimi arzenali in zvezami s tujino pripravljali državni udar. Te in slične prevratne pojave je jemala ostala Evropa precej brezbrizno, saj jih je bila vajena skozi vseh 20 let po veliki vojni. Usodno za Francijo pa je bilo to, da so se njena stremljenja po socialnih reformah pojavila tako kasno, v času ko so druge evropske države svoje socialne boje, vsaka po svoje, že prebile in pričele na podlagi novega redu svojo zunanjo-politično ekspanzijo. V tej zvezi je že omenjena matignonska pogodba pokazala, da je Francija v primeru z ostalimi evropskimi državami socialno izredno zaostala, da je bila država brez urejene socialne zakonodaje, in kar je bilo v onih dneh še usodnejše, brez najmanjše volje s strani podjetnikov, da se usodna zamuda čimprej popravi. Kako to, da se je bila „prosvetljena“ Francija v socialni zakonodaji tolikanj zapustila, tako zelo, da so na pr. vladale v mezdnih odnosih med delojemalcem in delodajalcem tudi v velikih industrijah podobne patriarhalne razmere kakor v ostali Evropi v rokodelskih obratih pred več ko 50 leti? (Kolektivne delavske pogodbe francosko podjetništvo sploh ni priznavalo — s preprostega vzroka, ker take pogodbe civilni kodeks ni predvideval!)

Ta zaostalost francoskega socialnega reda kakor tudi svojevrstni drugod po svetu že premagani individualizem povprečnega Francoza izhaja iz relativne industrijske zaostalosti Francije napram ostali Evropi, zlasti Nemčiji, Belgiji in Angliji. Te dežele so se radi presežka svojega prebivalstva, radi pomanjkanja oranice in iz svetovno-gospodarske ekspanzije poslednja desetletja intenzivno industrializirale. Tega poslednjega koraka v industrializacijo Francija ni nikoli storila — po svojem gospodarskem in življenjskem tempu je ostala, mimo nekatera velika podjetja, v svojem bistvu dežela manufakturnega obrata v velikem obsegu. „Amerikanizacije“ pa ji tudi ni bilo treba, saj radi svoje gospodarske za-

okroženosti in malenkostnega porasta prebivalstva nikoli ni poznala alternative — izvažati ali umreti. Spričo teh okoliščin je trajala francoska gospodarska in socialna idila tako dolgo, prav do nastopa splošne svetovne krize. Opisani gospodarski značaj dežele pa je ohranjal in celo pospeševal slovit francoski individualizem z vsemi kvarnimi socialnimi in političnimi posebnostmi: žolčni odpor Francoza zoper vsako breme, zlasti zoper dajatve in popuste občestvenega značaja, ki mu jih nalaga oblast, češ, da s tem omejujejo njegovo osebno „svobodo“ — in pokrajinski partikularizem, ki se je usodno izražal v drobitvi francoske politične strukture.

Zmotno pa je naziranje, ki ga najdemo zlasti pogosto v našem dnevnem časopisju, da se je tolikanj karana francoska lahkoživa morala redila v prvi vrsti v Parizu in mestih. Baš narobe je res. Zmanjševanje delovnega časa in omejevanje porodov radi udobnejšega življenja staršev in potomcev se je najbolj razpaslo v provinci, na kmetih, kjer so radi tega nekateri okraji naravnost izumrli, dočim so izkazovala mesta za francoske razmere še zadovoljiv presežek. Rousseaujeva teza o moralnem zdravju na kmetih ima samo relativno veljavo.

Spričo naraščajoče politične napetosti v Evropi Tretji republiki ni bilo dano, da bi svojo formalno demokracijo socialno dopolnila in francoske vlade so v toku tradicionalne zunanje politike neizbežno drsele v vojno. Radi ostrega političnega razkola doma pa so nastajale v pogledih na bližajočo se vojno absurde situacije. Delavske in malomeščanske množice, ki so bile leta in leta načelno zoper vsako vojno udeležbo, so spričo ideoloških nasprotij z zapadno sosedo vojno nenadoma pozdravljale, postale so čez noč „vojna stranka“. Del meščanstva in plutokracija, ki sta imela že od nekdanj „brambo dežele“ tako rekoč v zakupu, sta bila glede na vojno razcepljena. Del meščanstva je okleval, plutokracija pa se je te vojne na vso moč branila, saj je več ali manj javno simpatizirala s politično praktilno „dednega sovraga“. Vrhu tega je imela francoska plutokracija glede neizbežne vojne poseben načrt, v katerega je do zadnjega verovala: da se obrne dinamika njene sosede proti vzhodu, kjer bo vršila križarsko poslanstvo velikega obsega. V tem smislu tudi ni manjkalo poskusov za radikalno spremembo francoske zunanje politike: ali „latinsko zvezo“ ali zavezništvo z Nemčijo, obe proti Angliji. Taka preusmeritev pa bi bila mogoča samo z zatorom vseh socialno usmerjenih strank, kar se brez tuje pomoči ni dalo izvesti. Ob dotlej popularni tradiciji v zunanji politiki pa je morala tudi francoska plutokracija hočeš nočeš pristati na vojno napoved, dasi z mešanimi občutki. Zavedala se je, da ima dandanes vsaka vlada, ki ljubosumno čuva nad svojimi stanovskimi interesi, v slučaju vojne opraviti z dvema frontama, z vertikalno in horizontalno, in plutokraciji se je zdel boj z domačimi nasprotniki vsekakor zanimivejši in plodonosnejši. Radi njega je bila pripravljena žrtvovati ves svoj vzhodni varnostni sistem in vse svoje vzhodne zaveznike (Monakovo). Ako jih ne žrtvuje in tvega vojno, okrepi neglede na izid vojne svojega nasprotnika, s katerim je prisiljena sodelovati. Še v teku vojne, ob finski-ruskem vojnem konfliktu, je skušala francoska plutokracija vnovič zavreti zanjo usodni tok dogodkov in jim dati začelno smer. Tedaj se je v njenem pariškem časopisju nenadoma pojavila ultimativna zahteva, da zavezniki napovedo vojno tudi Sovjetski Rusiji, s prozorno željo, sprijazniti se za vsako ceno z mejaši in dati vertikalni vojni še horizontalno vsebino.

Francija je stopila v to „ljudsko vojno“, kakor jo imenujejo Angleži, z dračoničnimi odredbami zoper parlamentarno levico. S tem si ni zaigrala samo event. zavezništvo z Rusijo, marveč je po nepotrebnem povzročila ostro reakcijo v ljud-

skih množicah in s tem zakrivila padec morale v armadi. Kajti vzlic patetični reportaži o junaških bojih je bila topot morala francoske vojne tako slaba kot še nikoli. Francozi so šli v drugo veliko vojno brez ideje. Plutokracija se je bala domačega nasprotnika bolj od zunanjega, ljudske množice pa so odhajale na fronto v znamenju represalij, ki jih je ukrenila vlada zoper njih voditelje. To različno in labilno moralo ostro osvetljuje epizoda, ki se je primerila o priliki vladne dileme, ali se naj Paris brani ali ne. V nasprotju z borbenim Reynaudom so izjavili ostali člani vlade, da glavnega mesta radi njegovih umetniških starin ne kaže izpostavljati vojni vihri in da bo hrabra francoska armada domovino ubranila z lastnimi telesi — za Parizom. Francoskim vojakom pa so se zdela lastna telesa po vsej priliki dragocenejša od umetniških starin in fronta se je opotekala čedalje bolj v notranjost države.

Po zlomu Tretje republike se zastavljata vprašanji: ali je bila nefrancoska javnost dovolj poučena o razmerah v Franciji, o njenem moralnem razkolu in o nesposobnosti vojaškega vodstva, in pa vprašanje, kdo ima glavno krivdo za to katastrofo? O pravem stanju Francije so bili brez dvoma poučeni Nemci in je verjetno, da so bili tudi v trajnih tajnih stikih z onim delom vladnih krogov, ki je vojno iz ideoloških razlogov odklanjal. Pa tudi Angleži so vedeli za usodne slabosti Francije, kar izhaja iz zadevne literature, da omenimo samo delo Montgomery Belgion, Neues aus Frankreich, ki je izšla 1939. v nemškem prevodu v Berlinu. Toda ob Chamberlainovi politiki napram Sov. Rusiji Angleži niso imeli drugega zaveznika razen Francije.

Krivdo za vojaški zlom ima brez dvoma vsa Francija — toda krivda se večja po odgovornosti položaja, ki ga imajo neke osebe ali stranke v odločilnih trenutkih. Gotovo je, da so delavski voditelji predolgo oznanjali načelno protivojno stališče, da bi mogli v usodnem trenutku, ko so vojno iz ideoloških razlogov pozdravili, uspešno zbuditi svoje množice k vojaškemu odporu. Plutokrati pa so hoteli neljubo jim vojno opraviti kar se da poceni, brez večjih denarnih žrtev, in kot se je pokazalo, tudi brez moralnega sodelovanja širših množic — kot da bi se dala moderna armada sestaviti iz samih senatorjev in rentnikov. Tako je moralo iti po zlu.

Sicer so nam pa glavne gonilne sile, ki so vodile do katastrofe, danes še več ali manj neznanne. Ni izključeno, da se je spričo opisanih družbenih nasprotij zavest skupnosti v francoskem narodu v toliki meri omajala, da sta imela oba tabora s porazom posebne račune. Skrajna levica — upostavitelj izključno delavske vlade v Parizu, skrajna desnica ustoličenje diktature kjer koli izven Pariza. Prvo možnost so preprečile divizije senegalcev, ki so ostale po nalogu vlade v Parizu, da branijo Paris pred Parizom. Druga možnost je s sovražnikovo pomočjo v Vichyju uspela, dasi v miniaturni in nekoliko tragikomični obliki.

Vprašanje vojne krivde pa obsega tudi vprašanje vojaške katastrofe, to se pravi krivde, da je bila Francija ob vstopu vojne vojaško tako slabo pripravljena. Te krivde pa se ne bodo mogli oprati niti moške v Vichyju, dasi je med njimi mnogo takih, ki so bili tako proti vojni kakor tudi proti angleškemu zavezništvu. Položaj teh vladnih mož je hudo kočljiv. Podobni so obtožencem, ki jih čaka še negotova obsodba, pa vane iz bojazni zase krivdo na druge. Radi svoje popolne nemoči pa morajo v teku časa izgubiti celo one pristaše, ki so se po zlomu iz želje po miru strnili krog njih. — Kakšne ideje imajo ti moške in njih ožji partizani poleg one, obdržati se na oblasti za vsako ceno in očuvati umetniške starine sebi in potomstvu? Marsejeza jim je osovražena in ž njo vse, kar je v zvezi z demokratsko republiko. Nekateri pojo rojalistične popevke, ne-

kateri rousseaujevsko o srečni kmetški Franciji... Obe sta anahromistični, posebno nesmiselna pa je utvara o povratku k narodi. Agrarizacija Francije mora imeti za posledico še hujši individualizem in partikularizem, ki sta pomagala dobiti francosko politično enotnost. Vrh tega pa slabljenje politične moči v svetu, padec življenjske in kulturne ravni naroda, in na vse zadnje še večje padanje rojstev — torej stvari, ki morajo nujno zrušiti vsako vlado na tem nemirnem svetu.

Za male mlade narode pa je komaj nesreča, da so padli pod državniški voz močje, ki so imeli brez povezanosti z nar. občestvom toliko smisla za razne umetniške starine in, kakor vemo, enako veliko smisla tudi za razne muzealne načrte in pretendente.

„BODOČA VOJNA“, DIKTATURE IN AMERIKA

LUIS ADAMIČ

(Sestavek iz knjige „Moja Amerika“)

Ta knjiga je več ali manj plod mnogoletnega dela. S pravim pisanjem sem pa začel julija 1937. Ko sem knjigo zaključil, je bil marec 1938. In povedati moram, da je moje čustvo za Ameriko tu pa tam kolebalo v zvezi z razvojem dogodkov v tem času.* Jeseni leta 1937. je imel President Roosevelt svoj prvi govor, ki je napovedoval možnost, da se spremeni tradicionalna zunanja politika Združenih držav. V tem razdobju je vstopila v svoje drugo leto tudi „svetovna vojna v malem“ v Španiji, pri čemer so dogodki napovedovali Francovo zmago. Japonska je vdrla na Kitajsko, razrušila več njenih glavnih mest, zavzela ogromne površine njenega ozemlja, pomorila na stotisoče njenega življa. Prišlo je do „panayjskega“ incidenta. Med pisanjem te knjige je obiskal Mussolini Hitlerja. V začetku februarja 1938. je v Nemčiji prišlo do čiščenja, ki je očitno povečalo udarnost njenega sistema. Skoro istočasno s tem dogodkom v Nemčiji je imel Stalin govor: Vojna je neizbežna. Sovjetska Zveza mora pridobiti delavske razrede buržuaznih držav, da jo bodo aktivno podpirali. Nato je Nemčija uklonila dunajsko vlado in zavzela Avstrijo. Sledila je vladna kriza v Angliji. Kaj bo sledilo — Češkoslovaška? Danzig, Drang nach Osten... Vojni komisar Sovjetske zveze je obrazložil, da bo njegova država uporabljala v grozeči vojni strupene pline in smrtne klice, če jih bodo uporabljali tudi njeni sovražniki... Tekma v oboroževanju traja dalje. Leta 1938. se je izdalo več denarja za oboroževanje kakor kdaj koli prej. Ko to pišem, se zdi, da je prihodnja vojna — druga svetovna vojna — neizogibna.

V Združenih državah se je vso drugo polovico 1937. in sledečo zimo vodila debata: izolacija ali kolektivna varnost. Na prezidentov predlog je Kongres odobril preko 1 bilijon dolarjev za povečanje naše pomorske sile. Ali bomo šli tudi mi v bodočo vojno? Ali imamo v načrtu, da potolčemo Japonsko in diktatorske države v Evropi? Na strani Rusije? Na kateri strani bo Anglija? V tem trenutku, marca 1938., je težko to z gotovostjo predvidevati... Zmedenost, negotovost, morje nesi-

* V tem poglavju, spisanem 1937, zagovarja A. izolacijsko politiko USA. Medtem je postal član amer. Obrambnega sveta — kako je njegovo sedanje mišljenje, nam ni znano.

gurnosti valuje in grozi potegniti v strašen prepad velik del človeštva; nič na svetu se ne zdi več gotovo — razen vojne, še večje nasilnosti in še večje zmede.

Kje je pri tem mesto Amerike? Kje bo ona, ko ali če izbruhne še enkrat pekel v Evropi? Oborožena izoliranost? Pomoč demokracijam in Sovjetski zvezi? Ko pišem to knjigo, še traja debata in bo trajala, kakor vse izgleda, tudi še nekaj časa po njenem izidu. V glavnem se razvija na predpostavki, da je evropska vojna dejansko neizogibna pred l. 1940. ali kmalu po njem. Tudi jaz posegam v debato pod to predpostavko. Vesel bom, če se bo izkazala za zmotno...

Bil sem v zadnji svetovni vojni. Poznam nekoliko, kaj je vojna. Ubijanje, beda, odprava demokracije in svoboščin. Blagostanje izgine, lepota je uničena. Zemlja opustošena. Mesta bombardirana. Epidemije... Nekdo je zračunal, da vojna Amerike ne bo veljala manj kakor 40 bilijonov dolarjev, če se zaplete ponovno v njo. Kaj bo potem? Inflacija, kriza, brezposelnost (čeprav bo vojna odstranila 10 do 15 milijonov Amerikancev), kaos, fašizem?

Kakor sem že omenil, je moj prijatelj Ross Wills tudi bivši vojak iz svetovne vojne; v nekem smislu žrtev zadnje vojne. Ko sem pisal zadnjo tretjino te knjige, sem sredi zime l. 1938. prejel od njega pismo — vendar tokrat ne iz Hollywooda, marveč iz male državne bolnice za bivše bojovnike na Zapadu:

„Ne ustraši se radi gornjega naslova. Kot tako zvani bojovnik sem prejemal več let državno rento in užival zavarovanje. Zadnje spomlad pa je pri vsakoletnem zdravniškem pregledu neki neizkušeni zdravnik poslal v Washington netočno poročilo o mojih ušesih. Zato so mi povsem ukinili zavarovanje. Obrnil sem se na Legijo, da mi pomore; da se stvar sedaj spet uredi, sem moral priti sem za dva ali tri tedne radi ponovne temeljite preiskave...“

Toda ta kraj tu! Lepo poslojpe na ljubkem prostoru; v njem več sto primerov človeških vojnih razvalin.

Nahajam se v sobi skupno z nekim velikim svetlolasim fantom s slabim srcem; z nekim svetloglednim malim „Orehom“ z razpočeno lobanjo; ter z nekim Italijanom, ki je bil v ameriški armadi in ima mitraljesko kroglo v hrbtnici. „Oreh“, kakor se imenuje samega sebe (njegova bolezen obstoja, kakor pravi, v tem, da se ne more več koncentrirati), je ljubezniv, očarljiv fant, ki zabija svoj čas, da lepi po vsej sobi „Keep-Smiling-ove“ znake. Italijan, velik in močan, okrog 43 let star možakar, leži na hrbtu noč in dan in toži, da se je sploh kdaj rodil. „Oreh“ mi ogorčen mežika, strmi v Italijana in mrmra: „Ni pomoči“.

Moj bog, Luis! To je samo ena bolnica, raztresene pa so po vsej Ameriki; po vsem svetu ravno takšne; polne mož v premičnih stolih ali zleknjenih nepremično na svojih hrbtnih ali takih, ki se opotekajo okoli po berglah. Dvajset let! Dve desetletji... To je zavod. Jesti moramo vsi skupaj pri velikih mizah, kakor v zaporu; jemo to, kar postavijo pred nas. Oddelka ne smemo zapustiti med 8. uro zjutraj in 5. uro popoldne. Pravila, predpisi. Ni jeklenih zapahov, a jih tudi ne rabijo. Imajo močnejše zapahе od jekla — nevidne, iz prestrelov in plinov in nalezljivosti, napeljane pred dvajsetimi leti skozi te moške celice; in oni so notri zato, da žive... Brez dvoma sem tu najmlajši in najbolj zdrav mož in čutim se krepkejšega in samozavestnejšega sredi vseh teh starih, sivih razvalin.

Ko sem bil drugi dan tu, sem se sprehajal po hodniku. Zagledal sem moža, ki je drdral proti meni v bolniškem vozičku. Siv je in njegovo telo je nekoliko skrotovičeno. Njegova glava visi nenaravno na eno stran, čeprav lahko vidiš, da se silno trudi, da bi jo držal pravilno. Njegov obraz je izmučen, izmozgan; toda med navedenimi znaki takega dvajsetletnega življenja še lahko opaziš sledove nje-

gove mladosti, ko je moral biti postaven, vesel, živahen, naravnost lep in očarljiv. Drdra proti meni, se ustavi in me spoštljivo pozdravi. Slišal je, da sem iz Hollywooda. (Zdelo se je, da me to dela pomembnega v njegovih očeh.) „Da“, sem se nasmehnil, „prihajam iz tega brezna pokvarjenosti“. Prikima in začne nato še nekaj govoriti. Toda nenadoma dobi napad. Njegove noge švignejo z vso silo kvišku v zrak in se začnejo strašno tresti. Stojim tam prikovan in ves zmeden. Toda mož začne strašno borbo. Z rokami lovi besno svoje noge in se začne boriti z njimi, poskušajoč jih spraviti tja, kamor spadajo. Bori se z njimi in sika v nje. Njegov obraz je ves besen. Toda to ni radi bolečin, kajti vajen je tega. To je radi proklete, sramotne žaljivosti cele stvari — nobena moška noga se ne bi ponašala na tak nesmiselen, idiotski način. Kmalu pa zgrabi eno nogo z obema rokama in se bori z njo na vso moč, medtem ko druga še vedno niha in se strašno tresce v zraku. Končno mu uspe, da premaga prvo nogo, nato užene še drugo. Napad je minul — premagal ga je! Pogledal je kvišku, kakor da se ni nič zgodilo. Okrenil je svojo glavo proti meni in rekel bojaželjno: „Bil sem v vojni major!“ in od-
drdral triumfalno dalje po hodniku.

Šel sem v sobo in se informiral o možaku; rekli so mi, da je nekoliko prismojen. Ni bil major, samo navaden prostak, ki pa je bil težko ranjen.

Jaz pa še vedno verujem, da je bil major. Stvar je sledeča: Ti ubogi fantje so bili pred dvajsetimi leti vsi umetno uničeni, toda oni žive dalje. Izpodrezani so bili v svojem dvajsetem letu ali tako okoli, ravno ko so začeli živeti in predno se jim je ponudila kaka prilika, „da bi postali pomembni“. Toda ni se še rodil mož, ki bi ne želel postati v tem razdobju svojega življenja „pomemben“. Oni pa imajo vražje malo prilike, da „postanejo pomembni“, sedaj, ko leže že 20 let okoli po teh bolnicah, kjer pazijo na nje bolničarke, ki jih morajo kopati kakor dojenčke in podobno. Tako so si zgradili namišljeni svet, v katerem so bili nekoč „pomembni“. Nisem še naletel med njimi v tem kraju na navadnega prostaka ali mornarja, kakor sem jaz. Vsi so bili kapetani ali polkovniki ali majorji ali najmanj poročniki ali praporščaki ali naredniki; če pa bi preiskali njihove liste, bi pa gotovo ugotovili, da so bili vsi navadni prostaki itd.; vsi so bili dalje bogati, ali pa so imeli velik vpliv ali kaj podobnega. Vraga! Če ne moreš tega v resnici doživljati, poskušaj, da doživljaš vsaj v domišljiji. In ti ljudje so si to domišljali toliko časa, da sedaj vse to trdno verujejo. In ko so mi pripovedovali svoje zgodbe, se jim nisem smejal, marveč sem jim tudi verjel. Ne smeš jim pokazati, da se ti smilijo. Na noben način. Dvajset let usmiljenja bi iz njih napravilo opice. Če bi pomiloval koga med njimi, bi te najbrže, če bi mogel, mahnil s svojo bergljo po glavi. In ti ljudje niso niti malo bolj bolani od onih zdravih ljudi zunaj v svetu, ki beže pred stvarnostjo ali pred lastnim brodolomom v svetu in si gradijo za sebe majhno eksistenco, v kateri pozabijo na svojih dvajset dolarjev tedenskega zaslužka za delo ali pa se predajo pijači in umetnim mamilom...

Oziram se po vseh teh možeh in mislim na vse druge bolnice — gotovo se nahaja v vsaki državi vsaj ena, v nekaterih pa po več. In mislim na to, kako so vojni hujskači iztrobili v svet potrebo druge vojne „za demokracijo“ itd. Mislim na agitatorje, vse, reakcionarne in radikalne, ki organizirajo in pripravljajo javno mnenje, naj nastopi in krene na vojno.

Pri tem me, za vraga, obdajajo podobne smešne predstave: da bi obšel vse take bolnice po celi državi in bi dvignil te ranjene može — valili bi se proti Washingtonu v svojih vozičkih in bolniških posteljah na kolesih in mahali bi okoli s svojimi berglami in palicami in nočnimi posodami in posteljnimi posodami in pregnali bi vojne kramarje z njihovimi oborožitvenimi načrti vred in zažgali

Rooseveltov „veliki pomorski načrt“, ki je videti namenjen za to, da odtegne javno mnenje od njegove „obnove“ dežele.

Vojni hujskači vpijejo, da se ne moremo sami „zapreti pred vsem tem“. Vraga se ne moremo. Če se je Evropa odločila za samomor, pustite jo, naj gre najprej k vragu! Sedaj pa dobro premisli: Če vstopimo v to vojno za „rešitev demokracije“, ne bomo primorani rabiti naše zaloge na moštvo, materialu in hrani samo za nas same — in samo to bo zahtevalo od nas ogromen napor — ampak bomo morali zalagati tudi naše zaveznike in to nas bo ravno docela izčrpalo. Kje bomo na koncu koncev? Če se pa nasprotno „zapremo pred vsem tem“, ko rine Evropa v pogubo, bomo imeli skrbeti le za sebe pod razmeroma normalnimi pogoji.

Ostati mora vsaj en zdrav, visoko razvit narod, neprizadet, ko bo ta predstoječi pekel na zemlji minil. Ta bo silno grozovit in po njem bo velika potreba po živih in delavnih ljudeh, tehnikih in inženirjih in strokovnjakih za ponoven dvig prizadetega sveta in za njegovo rešitev pred opustošenjem in popolnim uničenjem. Mi, v Ameriki, smo lahko, — bomo — ta narod. Naša velika naloga je, da ostanemo popolnoma ob strani vsega in obvarujemo sami sebe, dokler vojna divja: in da smo ob njenem koncu pripravljeni z vso našo energijo in ustanovami, ki bodo ostale nedotaknjene, da postavimo svet na noge takoj in hitro. Mi smo poklicani narod, da to izvede — mi skoro edini narod, ki ne hlepi za osvojitvami nad drugimi, slabimi in brezmočnimi narodi...

Svojemu prijatelju sem odgovoril:

...“ Tvoja analiza o položaju v „bodoči vojni“ je po mojem mnenju temeljita, vsaj s čustvenega in človeškega stališča; in s teboj sem 100 odst. tako za izolacijo Amerike, kakor tudi proti temu, da bi se priključila ali tudi samo zdaleka sodelovala pri kakšnem načrtu o „kolektivni varnosti“.

K temu, kar si ti povedal, imam dodati še nekaj, kar mora ameriški narod dvakrat premisliti, predno se Združene države zapletejo v kakršno koli vojaško pustolovščino v Evropi in Aziji. Leta 1917. je bilo vsaj nekaj idealističnih nagibov, ki so odločili, da je Amerika vstopila v vojno, leta 1919. pa je bil v Versaillesu za hrbtom Woodrova Wilsona ta idealizem izigran. Clemenceau, Orlando in Lloyd George so se cinično norčevali iz njega, nakar je blok „neizprosni“ v senatu Združenih držav z njim končal. Ameriški idealizem je torej igral neko vlogo v zadnji vojni, je pa bil skoraj popolnoma poražen. V bodoči vojni bo ameriško sodelovanje doživelo še večjo tragedijo. V idealnem in moralnem pogledu stoje vodje držav, s katerimi smo pripravljeni zvezati se v bodoči vojni, še nižje, kakor so bili možje, ki so izigrali Wilsona leta 1919. Naša država jim ne bo mogla zaupati. Ne bo mogla sodelovati pri raznih njihovih „igrah“ in načrtih. Kjer koli bodo mogli, ji bodo metali polena pod noge. Zdi se mi, da vlada v Evropi globok upad kremenitih značajev. In to ne samo v državah, ki jih je zajel fašizem, marveč tudi pri „demokracijah“. Ni čuda. Najboljše mlade ljudi iz leta 1910. so ubili v prvi svetovni vojni; radi tega je danes večina Evrope v rokah slabih značajev — pohlepnežev in ljudi, ki so s pohlepneži pripravljeni sodelovati, — se jim predati in se z njimi sporazumeti — Amerika se pa ne sme zaplesti z njimi...

„Uspeti moramo, da ostanemo popolnoma in za vsako ceno izven bodoče vojne. Kakor pa ugotavlja Elmer Davis v zanimivem članku v Harper magazinu (marca 1938), izolacija ne bo brez težkoč. Dejansko bo polna obupnih težav, ki leže v bistvu ameriškega gospodarskega razvoja. Ob priliki si preberi ta članek.

Elmer Davis ni za vojno, vendar pa zelo prepričevalno utemeljuje, da bo, če izbruhne nova svetovna vojna in bomo ostali nevtralni in odklonili, da posojamo kar koli komur koli izmed vojskujočih se držav samo da ostanemo res nevtralni, celo naše narodno gospodarstvo resno iztirjeno in zapleteno radi nenadne prekinitve zunanje trgovine. Utegne se zgoditi, da bi morali postati delno ali fašistična ali socialistična država, ali vsakega nekaj, da bi preprečili zlom. Mi izolacionisti moramo na to misliti. Elmer Davis pravi, da smo tako rekoč obsojeni na to, da izgubimo bodočo vojno, ne glede na to, ali stopimo v njo ali ne. O tem ne vem mnogo, vendar pa mislim, da moramo problem globlje pretehtati. Ne vem, če si ga ti docela premislil. Jaz ga tudi nisem. Najbrže ga nihče izmed nas ne more sam za sebe. O stvari moramo govoriti in pisati. Debata o predmetu napreduje, vendar ne dovolj. Najboljše članke na naši strani so napisali do sedaj Charles A. Beard, Johan Don Passos, Oswald Garrison Willard in Alfred M. Bingham med publicisti. Zlasti Beard. Si bral njegov odgovor v „Novi republiki“ (9. februarja) Carlu Browderju, ki je napisal članek v prilog „kolektivni varnosti“? Med političnimi in delavskimi voditelji so mnogo storili La Folletti, Lewis Schwellenbach in Homer Martin. John Lewis je bil proti vojni, ko sem zadnjič govoril z njim. Potrebno je, da povežemo te ljudi in delamo z njimi; zato tudi nameravam objaviti v svoji knjigi tvoja pisma na mene o tem predmetu. In to tudi zato, ker moramo mi, bivši bojovníki iz zadnje vojne, spregovoriti o stvari.“

„Mislim, da je najvažnejši del vprašanja dejstvo, da nas bo izolacija pahnila v gospodarsko krizo v trenutku, ko izbruhne vojna v Evropi. Kaj imamo k temu povedati? Sam pacifizem ni nikak odgovor. Dejansko je goli pacifizem neumnost...“

„Imam predlog, za katerega vem, da je popolnoma fantastičen in „nepraktičen“, vendar nič bolj kakor načrt, da naj vstopi Amerika v bodočo vojno, ali da naj ne storimo ničesar, da bi preprečili posledice izolacije. Če se ti ne bo zdel vreden pažnje, stavi boljšega. Moj predlog je sledeč: Izračunali so, da bodo znašali naši stroški za bodočo vojno, če vstopimo vanjo, gotovo okrog 40 bilijonov dolarjev. To je ogromna vsota. Zakaj se ne bi enostavno odločili že sedaj, ko še ni izbruhnil pekel v Starem svetu, da jih potrošimo? Zakaj se jih ne bi prilastili takoj sedaj, večji del jih pa potrošili potem, ko bi začele sovražnosti v Starem svetu. Pustimo, da porabijo dva, tri, pet bilijonov (kolikor bo pač potrebno) za obrambo in naj začnejo to vsoto takoj trošiti: toda samo za obrambo. Potem, ko začne vojna, pa začnemo trošiti ostalo vsoto za javna dela, ki pa morajo biti skrbno vnaprej zasnovana (ne več brezglavo) in za splošno oskrbo v velikem obsegu, recimo do višine dvajset, trideset ali pet in trideset bilijonov dolarjev, ki bi jih pognali, če bi šli v vojno.“

„Po mojem mnenju je eden največjih uspehov Nev Deala Državni ohranitveni odsek (Civilian Conservation Corps, CCC). CCC dečki so dovršili nekaj čudovitih del in njihova služba je koristila tudi njim samim osebno. Napaka pa je v tem, da so storili premalo; ni jih bilo dovolj. Ravno sedaj — marca 1938 — znaša njihovo število okoli 200—300 tisoč ljudi. Moralo bi jih pa biti dva ali tri milijone v trenutku, ko bi Evropa s svojo bodočo vojno ponovno zdrvela v pogubo... H. H. Bennet, vodja CCC, je pred kratkim pred senatskim odborom za brezposelnost in skrbstvo omenil, da smo svoje zemeljske zaklade hitreje izčrpali, kakor kateri koli drugi znani narod v svetovni zgodovini. „V tem pogledu“ je rekel „smo bili manj modri, kakor stari Inki v Peruju, ki so zgradili na pobočju Andov sistem teras, da so obvarovali plodno zemljo; ta sistem je še danes deloma v rabi“. Vladna anketa je pokazala, da je pri nas izčrpane že

300 milijonov akrov plodne zemlje. Okrog 50 milijonov akrov nekaj plodne zemlje je izgubljenih za nadaljnjo obdelavo in že dejansko opuščениh. Nadaljnjih 50 milijonov akrov je slabo izkoriščenih, čeprav obsegajo kose boljše zemlje, po kateri poljedelci še teže. Na nadaljnjih 100 milijonih akrov plodne zemlje je odplavljen ves ali vsaj večina vrhnjega sloja prsti in tam se več tisoč farmerjev bori za borno življenje. Odplavljenje se nadaljuje podtalno še na drugih velikih ozemljih, obsegajočih nad 100 milijonov akrov. Te številke obsegajo pokrajine, ki se razprostirajo od Pandhalle v Teksasu do kanadske meje. Od teh je okrog 70 odst. precej prizadetih od odplavljenja vrhnjega sloja prsti po vodi in vetru, ena četrtnina pa je že resno ogrožena. Ta vrsta pustošenja pa ni omejena samo na velike ravnine, marveč se širi tudi na drugih predelih širom države, vključno pokrajino Appalachian in celo Florido.“

„Nekaj moramo storiti proti temu pustošenju. Naj puste, da tu nekaj ukrenemo, mesto da gremo v bodočo vojno. Naj se odloči, da gremo na to delo čimprej s CCC., predno se začne vojna. H. H. Bennet pravi, da imajo Združene države 200 milijonov galeb, ki jih pred 1000 leti še ni bilo tu. Dobro, dajte, da nekaj ukrenemo s temi galebi. Naj se začnejo graditi jezovi, poljske terase, najraznovrstnejše vodne poti in rezervoarji za talno vodo; naj se obnovijo iztrošena polja, postavijo ograde za zaščito stalnih pašnikov, zasadijo drevesa in grmičevje (na bilijone); razširi in dvigne naj se ločnica obdelane zemlje in žetve; brezupno izčrpani pašniki in polja se naj spremene v gozdove in predele za divjačino.“

„To moramo storiti, tudi če ne bo bodoče vojne. Ta način porabe 10 ali 20 bilijonov dolarjev za ohranitev plodne zemlje, ki sedaj gine v Meksiški zaliv, bi bil izredno zdrava dolgoročna investicija. Postala bi del naše gospodarske dinamike bodočnosti. In začne naj se z zidanjem stanovanj v vsedržavnem obsegu, tako da homo imeli, ko se bodo oblaki nad Evropo razgrnili, pet ali deset milijonov novih domov, v katerih bodo lahko prebivali ljudje.“

„To nas ne bo samo rešilo skrbi notranje gospodarske krize, ki jo bo povzročila izolacija, ampak lahko pomeni tudi začetek visoke prosperitete, ki nam bo dala nekaj izredne energije, s katero bomo lahko prožili roko Evropi po — vojni.“

Da ponovim. Zavedam se, da je to prismojen predlog, popolnoma „nemogoč“ itd.; toda saj živimo v prismojenem, nemogočem razdobju. Včasih je treba hudiča s hudičem izganjati. Kakor sem rekel, če ti predlog ne ugaja, izmisli si boljšega.“

(Dalje.)

ODGOVOR BREZ HUMORJA DR. JOŽE GLONARJA — O STARIH ŽALOSTNIH

BRANKO RUDOLF

V številki 3. letošnjih „Obzorij“ sem poročal o lepi knjižici „Stare žalostne“, zbirki narodnih pesmi, ki jih je zbral dr. Joža Glonar. Knjigo sem zelo pohvalil. Nato me je v št. 6—7 „Obzorij“ dr. Joža Glonar za moj okus zelo žolčno raztrgal in mi očital (med drugimi), da sem silno površen, da sem intelektualno vzvišen moderni poet, „ki je brez čuta in srca“, da sem „brutalen“ itd. Zdi se, da je

dr. Glonar rahločutna oseba. Oscar Wilde pravi, da so rahločutne osebe take, ki stopajo vedno drugim po kurjih očesih, zato, ker jih imajo sami.

Dobro vem, da je dr. Joža Glonar zaslužen kulturni delavec, vkljub temu pa je gotovo res, da v mojem primeru ni bil posebno temeljit. Trdim

1. da ni niti približno dojel smisla mojih opazk, ker se za ta smisel prav on, ki mi očita površnost, sploh ni potrudil.

2. da govori iz napada dr. Glonarja nekoliko več, kakor nerazumevanje moje osebe (to bi prenesel). To je slučaj prepada med generacijami in zato je vredno odgovoriti.

3. da govori dr. Joža Glonar (mogoče namenoma) iz ozkega stališča primerjajočega literarnega zgodovinarja stare šole in ne s stališča kulturnega zgodovinarja, ki mu je umetnost ali znanost povezana z vsemi drugimi panogami človeškega delovanja.

Tudi jaz se bom (kakor moj spoštovani protivnik) omejil samo na „par najznačilnejših stvari“.

Dr. Glonar je name divji, ker sem bojda zapisal, da Slovenci narodnih pesmi doslej nismo vzporejali „z narodnimi pesmimi drugih narodov, ki so v tem oziru po večini prav tako malo delali, kakor mi“. Da, ta stavek sem zapisal — a v kakšni zvezi! Zapisal sem: „Narodne pesmi so silno zanimiv d o k u m e n t (podčrtal jaz) za umetnika, za psihologa, za kulturnega in splošnega zgodovinarja. Kako lepo bi bilo, če bi v pesmih lahko zasledovali razvoj, če bi jih stilno kritično povezali v razvojni niz, tako da bi jih končno tudi lahko vzporejali z narodnimi pesmimi drugih narodov...“ Dobro mi je znano, da so slovenski in drugi učenjaki doslej že zelo marljivo nabirali narodno blago, med njimi tudi pomembni dr. Glonar. Tudi posamezne motive so vestno primerjali med seboj. Da bi pa imeli narodne pesmi za (na splošno) dokument in da bi jih obdelovali stilno kritično z ozirom na posamezne dobe, z ozirom na splošno in kulturno zgodovino, to mi doslej ni znano. V posameznih primerih so to storili. Kolikor sem izvedel, je pri nas obdelal narodne pesmi kot dokument Grafenauer. (Nekaj člankov v „Domu in Svetu“ in v „Slovenskem jeziku“. Moj informator gotovo ni ničesar prezrl.) Zelo me jeanimala n. pr. Zogovičeva razprava „O srpskom eposu“, ki se pa seveda Slovenije ne tiče. Po mojem mnenju so to skromni začetki in nikakor ne moremo trditi, da bi bili v tem oziru mnogo delali. Na splošno se lahko pridružujemo Voduškovi trditvi, da predstavljajo narodne pesmi (vkljub vsej pridnosti naših učenjakov) čisto neobdelan material.

Dr. Glonar je prav dobro zadel, da ga je zbudila prav ta moja opazka. V njej je bila res čisto obzirno izrečena kritika „Starih žalostnih“. Zdaj bom bolj jasen. Po mojem skromnem mnenju je n. pr. pesem „Zgubljeni krancelj“ čisto nova t. j. nastala je neposredno prej, preden jo je Korytko dobil. (Ker so v prejšnjih časih vedno jemali spolnost silno kompleksno in niso zmogli tega lahkotnega tona.) Ta pesem stoji na strani 109. Potem sledijo pesmi, ki so za moj okus čisto gotovo starejše, tragične in mnogo manj lahkotne. Prisegel bi pa, da je mnogo starejša pesem „Komposteljska romarja“. Ta pesem kaže za moj okus neko naravnost baročno predanost višjim silam in neko ekstatičnost, ki izvira gotovo vsaj iz osemnajstega stoletja. „Komposteljska romarja“ sta tiskana na strani 165. Na začetku knjige so mnogi turški motivi, po „Zgubljenem kranceljnu“ pa spet socialni motivi iz podložniških časov. (Maverca i. dr.) Takih primerov je v knjigi zelo mnogo. Pri „Starih žalostnih“ me moti le to, da se motivi v njih preveč ostro menjavajo. Prav tako zbirka (ki je seveda vkljub vsemu zelo lepa),

gotovo ni časovno urejena. Kako je sicer urejena? Res bi bil hvaležen dr. Joži Glonarju, ako bi hotel povedati, zakaj je uredil zbirko prav tako in ne drugače.

Dr. Glonar mi — kdo ve zakaj — očita stavek „Zbirati so jo začeli (govorjeno prepevano literaturo) po večini šele v dobi romantike.“ Trdim, da je ta stavek pravilen. Mnogim lingvistom sem ga citiral in nobenemu se ni zdel pogrešen. Vsi vemo, da je važna zbirka narodnih pesmi, ki je globoko vplivala na razvoj evropske romantike, izšla že l. 1765. (Percy: *Reliquies of ancient poetry.*) Herderjeva zbirka je izšla v l. 1778-79., zbirko „Des Knaben Wunderhorn“ pa sta že izdala izrazita romantika Arnim in Brentano. Pri vseh evropskih narodih je šele romantična doba zbudila živo zanimanje za narodno poezijo in zbirke narodnih pesmi so se od tedaj silno namnožile. Dejstvo, da so že v racionalistični, tako zvani prosvetljeni dobi sredi osemnajstega stoletja zbirali narodne pesmi — torej v času, ko je v stavbarstvu še prevladoval barok, pomeni po mojem mnenju zelo malo spričo procesa socialne in gospodarske preobrazbe, ki se je posebno jasno vršila skozi vse osemnajsto stoletje. V teku te komplicirane socialne preobrazbe je prišel meščan, pa tudi obrtnik in kmet vedno bolj do veljave. Ta razvoj je literarno kulminiral v romantiki. Za kulturnega zgodovinarja so na pr. (en primer namesto mnogih) silno zanimive številne Schubertove pesmi, v katerih je uglasbil tekste, ki naravnost proslavljajo obrtniški stan (mlinarje itd.). Nekaj takega si na pr. v začetku osemnajstega stoletja še ne moremo misliti. O priliki Descartesove proslave so poudarjali profitevdalni pomen njegovega racionalizma, ki je bil brez dvoma revolucionaren. Romantikom pa se je zdel nujno tudi racionalizem zastarel in so iskali iracionalnosti — take, ki jih je tudi narodna pesem polna. Ta vzrok seveda ne zadostuje, da bi razložili ljubezen romantikov do narodne pesmi. O tej temi bi se sploh dalo pisati. Za moj okus je bil n. pr. tudi Goethe, ki se je, kakor znano, zanimal tudi za naše narodne pesmi, po nekaterih potezah najmanj tako romantičen kakor n. pr. E. T. A. Hoffmann (ki je s svoje strani v nekaterih lastnostih racionalist). Kulturnih pojavov pač ni mogoče strogo ločiti, a romantik in narodna pesem spadata prav organsko skupaj. Ali so to slabi argumenti? Ali je vsa mlajša generacija, ki skuša kulturne pojave dojemati v celoti, na krivi poti?

Dalje. Dr. Glonar je zapisal nekoliko žolčno in krivično, da navajam kot glavno zanimivost narodnih pesmi v njegovi zbirki to, da so silno zabavne in „pogostokrat spravljajo bravca v prisrčen smeh“. To je zapisal vkljub mojim konstatacijam, ki jih ali ni mogel ali ni hotel razumeti. Naj navedem dva stavka iz svoje recenzije: „Vse zbirke sploh ni mogoče na kratko označiti, ker je za to kratkomalo prebogata. Narodova duša je kakor morje; polna neizmernih lepote in polna strahot.“ Vkljub temu da sem zbirko tako navdušeno pohvalil, me dr. Glonar na vse kriplje trga in ogorčeno sprašuje, ali po mojem mnenju niso »Stare žalostne«, v resnici »Stare humoristične«, ki bi prej sodile v »Toti list«, ko pa v reprezentativno glasilo »Akademske založbe«...“

Odgovor je lahek. Kar se humorističnih listov tiče: zgodovina pozna primere zelo pomembnih umetnikov, ki so v njih sodelovali. Honoré, Daumier, pravi velik umetnostnik, je svoje pogostokrat ogorčene in trpke karikature objavljal v humorističnem listu „Charivari“. Sam humorističen list in še manj sam humor še ne pomeni plehkosti. Celo Shakespearju so očitali vulgarnost in pomanjkanje okusa, ker pogostokrat menjava tragične in komične scene (n. pr. v *Macbethu*). Dr. Glonar me sprašuje, kaj je humorističnega na preprostem verzu o „ubogem Franceljnu, ki je švoh prsi biv“? Odgovor: stil! Ves respekt pred tisto resnično bolečino že davno izginolega šolmaštra; dejstvo je, da njegove tako izražene bolečine ne

moremo močno podoživljati, ker je izražena v nam tuji obliki. Če se pa ne smemo smehljati (tako sem zapisal) nenavadnim jezikovnim oblikam, potem se tudi mati ne bi smela smehljati otroku. Brez dvoma zelo učeni dr. Glonar naj mi oprosti, a zdi se mi, da zamenjava smeh in posmeh in očitno misli, da je med humorjem in tragiko nepremostljiv prepad, drugače gotovo ne bi šel do gorostasne obdobje „da sem brez čuta in srca za izraze bolečine pri trpeči kreaturi.“ Jaz bi si vendar nekoliko premislil, preden bi napisal kaj takega o svojem bližnjem. To že gre skoraj nekoliko preko okvira polemike.

Očitajte mi, da ne opažam tu „v dno svojega srca in bistva ranjeno bitje, ki svoje bolečine pač ne zna drugače izraziti, ko v svojem jeziku“. Kaj bi storili Vi, profesor dr. Glonar, ako bi kateri nas nesrečnih modernih poetov skušal izražati svoje bolečine v „svojem“ jeziku? Planili bi na nas, kakor tiger na antilopo in nas nagnali, da naj študiramo slovnico, Pleteršnikov slovar, Ramovšev pravopis, Vaš lastni slovar in kaj še vse! Komu je neznana žalostna resnica, da je učinkovitost izraza v veliki meri odvisna od forme in da je ta forma v literaturi spet v veliki meri odvisna od jezika. Jezik pa je na žalost tudi za nas — poetično svojat — prav resen in hud problem. Slovenščina ni tako star jezik, da bi jo mogli brez nadaljnega uporabljati za izraz svojih čustev, ki jih po Vašem sploh nimamo, ker smo vse razkrojili „z jedko ostrino intelekta“. Če bi Vi vedeli, koliko trdega dela, koliko tesnobe, koliko brezuspešnih poizkusov, koliko osamljenosti in zdvajanja je za vsakim vsaj kolikor toliko uspelim izrazom moderne slovenske poezije, bi sodili čisto gotovo nekoliko drugače! Tako pa mi očitajte, da sem napisal „jambori se napenjajo“. Mogoče imate v tem slučaju prav in se jambori po duhu slovenskega jezika res samo lahko „šibijo“ ali „upogibajo“. Vendar bi mogel Vam in vsem učenim slavistom lepo oporekati, da se upogibajo tudi travne bilke in da se šibijo vrbine veje pa niti te niti druge nimajo elastične sile napetega loka ali jambora, o katerem se zdi, da se bori z vetrom. Da, dr. Glonar, smehljamo se nenavadnim oblikam in gurmansko uživamo sočni Trubarjev ali Linhartov jezik zato, ker imamo jezik radi, ker se moramo z njim nujno baviti. To včasih boli, prav zato boli, ker moramo včasih prav tedaj razmišljati, kadar bi se najrajši predali čustvom. To in pa dosledno uničevanje vseh naših iluzij je tisto, kar Vi imenujete „intelektualno vzvišenost“.

Toda še nekaj o humorju. Med humorjem in žalostjo ali med humorjem in grozo je vse polno odtentkov in narodna pesem jih pozna prav tako, kakor življenje samo ali njegovi veliki obrazniki (da uporabim to Prešernovo besedo). Naglih prehodov med humorjem in grozotnostjo in žalostjo ali situacij, ki so zabavne in na skrivnem grozne, je vse polno pri Shakespeareju, pri Cervantesu, pri Rabelaisu in Balsacu. Smešno grozotne in tragično smešne situacije sta upodabljala med drugimi Bosch in Brueghel, med modernejšimi Goya in Daumier, sami sijajni umetniki. Med modernimi „humoristi“ bi bilo vredno omeniti Chaplina, čigar humor zelo pogostokrat meji na tragiko. Tako je pesem o zmešanem študentu gotovo tragična, meni se pa zdi, da je v začetku vendar skrito zbadanje, slično kakor v netragični, pa v celem resni prleški „nisi za nobeno delo, pojdi se vučit“! Ali se dr. Glonar zaveda, kako v resnici tragičen je tudi še danes prepad med „učnim stanom“, med „gospodi“ in deželani tudi pri nas? Ali je pozabil Cankarjevo: „Za gospoda bo, za drugo rabo ni.“? Že mogoče, celo gotovo, da je narodni pesnik sočustvoval s študentom, mislim pa, da mu je gotovo bilo prav, da je lahko izkazoval sočutje pripadniku drugega stanu. Mnenja sem, da je bilo razmerje med gospodo in njihovimi hlapci v časih gro-

zotnega podložništva v večini primerov vse prej kot „intimno, familijarno, patriarhalno“ itd., če ne tudi hlapec gospoda Barode ne bi dvakrat tako očitno vprašal „za svoje lone“, temveč bi čvrsto zaupal v dobrosrčnost žlahtne gospe, o kateri umirajoči gospod Baroda s tolikim čustvom govori.

Vse to je bolj ali manj stvar okusa in se da o tem razpravljati. Ironija tu mogoče res ni nameravana — po dramatični situaciji pa jo le najdemo v narodni pesmi. Vsak dramatik ima za takšno situacijo smisla — veliki dramatik si jih uporabljali. Čisto drugačno poglavje pa je Vodovnik.

Jurij Vodovnik je umrl šele nekaj desetletij pred sedanjo dobo. Kraj, v katerem je živel, Skomarje, je od mojega rojstnega kraja oddaljen približno tri ure hoda. Vodovnikove pesmi so tudi še danes žive in dobro znan pohorski harmonikar jih prepeva v veliko zabavo turistov in smučarjev. Trditev, da jaz ne bi „razumel“ Vodovnika je po mojem skromnem mnenju gorostasna. Mislim, da se je dr. Glonar tukaj podal na zelo spolzka tla. Torej res? Vodovniku sem „obesil nameravano ironijo“? Kaj pa pesem o fari Sv. Jakoba v Resniku? Neke kitice glasijo:

Ni b'lo bandera, ni b'lo križa
Kteri v procesji to orngo viža

Svetega Jakoba so na štili
Namest' križa v procesji nosili.

Staro podobo so lepo častili,
So mu en krajec klobuka odbili...

(Citiram po Koprivniku: „Pohorje“, str. 116.)

Če Vodovnik res ni poznal nameravane ironije, potem so torej pri Sv. Jakobu staro podobo čisto zares lepo častili! Na Pohorju sem pa slišal tudi drugo, pesem o polžku, ki je „ena huda zver“. Ali je polžek res „ena huda zver“? Ali je narodni pevec poznal ironijo? Kakšen absurd! Pa res, zakaj, za božjo voljo, narodni pesnik pred stoletji ne bi bil mogel poznati ironije prav tako, kakor dandanašnji? Trdim celo, da velike grozote, kri, muke in poguba naravnost izživajo reakcijo, ki se izraža pogostokrat v grotesknem, neveselem, pa vključ temu krepkem humorju (Shakespeare: Troilus and Cressida!). Ta reakcija ni vedno lepa, ni „umerjena“, pogostokrat ni niti okusna, vendar pa pomaga črez žalost in grozo. Končno so tudi Shakespeareju očitali pomanjkanje okusa. Mislim, da mi mlajši, ki smo toliko krat imeli pred seboj skrajno nevesele perspektive in včasih preživljali resnične grozote, tu narodnega pesnika dobro razumemo. Če bi bile vse grozote take, kakor grozotno nerazumevanje dr. Glonarja, bi se dala stvar še prenesti. Vendar pa nam je neverjetna odtujenost starejše generacije povzročila marsikatero bridko uro in nam jo bo brez dvoma še povzročila.

Zakaj mi očita dr. Glonar „prazno razkazovanje učenosti“? Zato, ker sem zapisal, da so nekatere naše narodne pesmi renesančne novele v malem. Te pesmi kažejo vse posebnosti mnogih renesančnih novel, plastično, ostro izraženo, običajno krvavo dejanje, uživanje v velikih gestah in sijaju in končno značaje, ki so hudo individualistični, pogostokrat prav brezobzirno samopašni.

Ali je podobnost med renesančnimi novelami in nekaterimi navedenimi pesmimi slučajna? In če so res starejše in prišle iz drugih krogov, kedaj so dobile prav takšno obliko? Ali lahko kaj iz tega sklepamo? Po mojem vsaj to, da je naše ljudstvo imelo energijo v izrazu in plastiko v časteh.

Tudi barbarstva ni v naših pesmih? Seveda je, kakor v pesmih vseh evropskih narodov. Mislim, da današnji dogodki dovolj dokazujejo, kako površna je naša dosedanja civilizacija. Dalje. V toliko lahkomišelnem Dekameronu so v resnici tudi grozotni motivi, na pr. „Nostagio... vede cacciare ad un cavaliere una giovane et ucciderla e divorarla da due cani.“ Več kakor to nisem trdil in več pozorni bravec moje recenzije tudi ne more zahtevati. Ti barbarski ljudski motivi so pa za moj okus prav zanimivi, ker odkrivajo neke barbarske prepade v psihi naše toliko domišljave kulture, ki grozotno zamerja pomanjkanje „ginjenosti“ in „čustvenosti“, pa je vendar vse drugo prej, samo ne polna razumevanja.

Trdim tudi, da ni res, da se narodni pevec ni nikdar ponorčeval iz smrti. Ali je dr. Glonar pozabil na alpsko-nemške, angleške in druge nagrobne napise, ki imajo (poleg mnogih le navidezno šaljevih izrekov) očitno tendenco, da priključijo veselo ali vsaj lahkotno razpoloženje. In kaj je z našo narodno pesmijo: „Eden je brez roke, drugi je brez noge“?

Brez roke in brez noge bi me bil moral tudi pustiti napad dr. Jože Glonarja. To ni bil boj, temveč mesarsko klanje. Imel sem vtis, da se je name postavil z vso težo svoje avtoritete tako, kakor se postavi vrtnar z vso svojo težo na škodljivega hrošča. Jaz sem pa iz „svadljivog sela“ in mi bo mogoče treba tudi nekoč napisali slično, kakor tisti ženi (mislim v Salzburgu):

„Lieber Wandrer, geh weg von hier
sonst steht sie auf und zankt mit dir.“

Ali more človek živeti brez dovtipa — posebno tedaj, kadar mu gre slabo?

P O R O Č I L A

LJUBLJANSKO GLEDALIŠČE

OPERA

Med zelo uspele prireditve pretekle operne sezone spada tudi Čajkovskega „Jevgenij Onjegin“ v Debevčevi režiji. Ta opera, eno najlepših del svetovne operne literature, je neizmerno bogata z invencijo in miselno globino, tehnično pa odlično pisana, kakor Čajkovskega skladbe vobče. V ljubljanski izvedbi se je zlasti uveljavila Heybalova (Tatjana), ki je takrat močno ublažila nekatere svoje pomanjkljivosti in srčno, tekoče ter kultivirano tako pevski, kakor igralski podala svojo vlogo. Tudi Lupša (knez Gremin) je bil prav lepo izoblikovan, zlasti pa še Gostič kot Lenski. Nikakor pa ne morem tega trditi o Popovu (Evgenij Onjegin), ki pevski še zdaleka ni zadovoljil; čeprav včasih sloveč pevec, je danes Popov v visokih in nizkih legah trd in le malo zvočen, nekoliko boljši pa v srednji legi. Vsekakor ni mogel s svojimi današnjimi pevskimi sposobnostmi postaviti tistega idealnega liričnega lika, ki ga navedena opera nujno zahteva. Ostale vloge so bile zasedene primerno (Larina — Poličeva, Olga — Španova i. dr.), dobro sta se prilagodila tudi zbor in orkester, ki ga je vodil razgibano N. Štrifof. Mnogo zanimanja je vzbudila tudi Donizettijeva „Lucia Lammermoorska“, ki nudi izredno mnogo tehnič-

no težkih, pa lepih arij. Zato ni čudno, da je bila vloga Lucie za debutantko Ivančičevo komplicirana in da je marsikdo z radovednostjo pričakoval njenega nastopa. Ivančičeva je o koloraturah zelo dobro izoblikovana in kaže odlično tehniko. Tehnično prav tako je tudi v normalnih glasovnih legah, vendar ji prav tu manjka nekaj zelo pomembnega in potrebnega: zvočen, poln glasovni material, ki ga pevka iz kakršnega že koli razloga pri najboljši volji nima, kajti njen glas je nekam suh in rezek. Zato je v tehničnem pogledu prikazala vlogo Lucie sicer odlično, ni pa mogla izraziti široke invencioznosti, in to iz pravkar navedenih razlogov. Igralski je bila za začetnico prav dobra, zlasti, če pomislimo na zahteve, ki jih stavi klasicistično pisana opera tudi v igralskem oziru, kjer potrebuje zaradi stabilnosti močno osebnost, da ne preide v dolgočasnost ter mrtvilo. V splošnem je Ivančičeva s prvim nastopom v tej operi uspela; zanima nas, kako se bo uveljavila v drugih operah, ki po tehničnem značaju niso pisane v smislu Lucie Lammermoorske. Gostič (Sir Edgard Ravenswood) je podal svojo vlogo igralsko in pevsko odlično, podobno tudi Lupša (Rajmund Bidebent). Manj sta zadovoljevala Anžlovar (Lord Henrik Osthon) in Marčec (Lord Artur Buklaw), zlasti zavoljo teže, ki jo polagata v glas in igro ter s tem silita k občutku nesproščenosti. Ostali vlogi sta zadovoljivo prikazala Barbičeva (Aliza) in Rakovec (Norman). Izvrstno naštudirani orkester je vodil A. Neffat, režiral pa je E. Frelih, ki je tokrat drugič v pretekli sezoni imel priliko, da prikaže svoje režiserske zmogljivosti. Reči moram, da jih je dokazal v polni meri. Okusno in stilu primerno je postavil sceno, našel skladnost med igro in glasbo ter s tem ustvaril zanimivo, stilno pogojeno igro, ki ni nikjer obstala, temveč je tekla z neprisljano dinamiko, v kolikor jo Donizettijeva opera dovoljuje. Zato je vprizoritev uspela in privabila mnogo občinstva, posebno še zaradi dveh gostov v naslovni vlogi.

Kar največjo pozornost pa je vzbudila uprizoritev izvirne opere „Kleopatra“, ki jo je napisal dirigent Danilo Švara. Vsebinski je zajeta po znani zgodovinski snovi, tembolj pa nas zanima muzikalna stran opere. Švara, znan v drugih delih sicer kot oster zastopnik sodobne kompozicijske gradnje, je v tem delu zavzel zelo zmerno smer; diatoniki je le umerjeno primešal kromatike, harmonije so zmerne, prav tako melodika. Oboje pa je muzikalno zajeto zvočno in toliko pestro, da je pristopno tudi širšemu krogu poslušalcev. Dramatski momenti so dobro izrabljeni in pravilno stopnjevani, posebno, ker je znal avtor uspešno in psihološko pravilno izrabiti vsebinske značilnosti ter jih muzikalno prirediti v zelo dojemljivi obliki. Instrumentacija je odlična, morda mestoma prepolna za solistični corpus na odru. S strukturnega vidika vzbuja opera vtis dokajšnje enotnosti, povezanosti in vzročne doslednosti ter je zlasti tehnično izvedena tako, da predstavlja gotovo najvrednejše delo dosedanje slovenske operne literature. Ta tehnična izdelanost je nemara nekoliko vplivala na vsebinsko, ki pa vendar nudi velike izrazne možnosti, zlasti še v solističnih, komplicirano pisanih in izrazno širokih vlogah. Občinstvo je opero sprejelo zelo ugodno in s tem pokazalo razumevanje tudi za novejšo poizkuse. Naslovno vlogo je pela Heybalova, ki se je tu uveljavila kakor malokje. Prav tako odlično izdelane like sta nudila Betetto (Potinos) in Janko (Cezar), pravilno pa so se jima prilagodili tudi Kogejeva (Arzinoa), Banovec (Apollodoros) in drugi. Zbor, ki je imel zaradi intonativnih težkosti mnogo truda, se je obnesel prav lepo, orkester, ki je bil naštudiran izvrstno, pa je vodil avtor opere sam. Vobče je bilo med orkestrom, zborom in solisti doseženo lepo soglasje, ki kaže, da so se vsi izvajalci za delo res zavzeli in ki bi ga želeli tudi v drugih operah. Režijski je opero vzorno pripravil Debevec, ki je porabil vse možnosti za dosego čim večjega

učinka. Tako je opera, ki kaže pomanjkljivosti predvsem v vsebinsko-jezikovni obdelavi in ki je muzikalno zelo kvalitativna, povsem uspela in prinesla avtorju zasluženo priznanje; pomnožila je pozitivne vrednote slovenske glasbe in se v njo uvrstila kot operno delo na prvo mesto. Njen avtor bo v bodočem tovrstnem delu nedvomno znal izravnati vse pomanjkljivosti svojega opernega prvenca in prepričan sem, da nam bo tako mogel ustvariti pomembne operne kvalitete. —

Ob koncu operne sezone je ljubljanska opera uprizorila še znano Bizetovo opero „Carmen“, ki pa je bila vsekakor prehitro postavljena na oder in tudi po zasedbi ni povsem zadovoljila, čeprav je bila režijski odlična in je bil orkester izvrstno pripravljen. Carmen je pela Kogejeva, ki ni zadovoljila niti pevski in niti igralski; temperamentna Carmen more biti vitka in prožnega glasu, ki vžiga, omamlja in privlača. Tega pa Kogejeva ni mogla nuditi. Tudi Franclov Don José ni bil izdelan pevski — kljub njegovim pevskim možnostim — in je bil tudi igralski trd, nerazgiban. Menda še najboljše so predstavili svoje vloge Janko (Escamillo) in tercet Micaela—Frasquita—Mercedes (Ribičeva—Polajnarjeva—Poličeva), ki je bil zelo vestno naštudiral in je podal nekaj zelo lepih mest; lep lik je prikazal tudi Lupša (Juriga). Ostale vloge so peli B. Sancin (Dancairo), M. Sancin (Remendado) in Anžlovar (Morales). Zbor še intonativno in po vstopih ni bil dovolj stabilen, kar je kajpada celoto motilo. Tako kljub delni vzorni obdelavi učinek opere, ki jo je dirigiral Švara in režiral Debevec, ni bil takšen, da bi dosegel potrebno umetniško stopnjo. Ostalih, v pretekli sezoni izvajanih oper pa, žal, iz tehničnih razlogov nisem slišal.

Omeniti pa še moram izvedbo „Loka“, plesne pesnitve Pina in Pije Mlakarjevih na glasbo Fr. Lhotke, ki je vzbudila ogromno zanimanja. Podajam nekaj misli, ki sem jih iznesel že ob priliki ljubljanskega krsta omenjene stvaritve. Lok — po naslovu abstrakten in vendar povsem konkreten! — je zgrajen na življenjsko najosnovnejši filozofski zamisli, ki je v svoji zakoniti nujnosti najgloblja človeška resnica, resnica, kateri se ne izmakne, kdor čuti v sebi bistvo in smoter resničnega, pravega življenja. Ta problem ljubezni in stiskanja moža in žene sta zajela Mlakarja, problem, ki je kljub svoji preprosti jasnosti eden najtežavnejših in najresničnejših, če naj predstavljajo poglobljeno, psihološki tenkočutno zgrajeno podobo vekovnega človeškega pretakanja, središčno točko, okoli katere se vrti ves svet od začetkov in od katere izžareva vse dejanje ter nehanje človeštva. To takrat, kadar nam omenjeni problem, ali morda še bolj rečeno: nujni razvoj, ni nekaj povprečnega, temveč ga občutimo in doživljamo v klasični spojitvi duha, duše in telesa, bodisi zavestno ali podzavestno. Samo takšen nam more nuditi globino, omogočiti zavest najbolj skritih viter osebnega jaza, vlivati sil našim življenjskim celicam in dajati poleta vsem ciljem ter osnovo za uresničenje življenjskega smisla. Da, preprosta, pa tako globoka filozofija, da ji ni mogoče najti primere! Kajti problematike življenja vseh faz vodijo k vedno večjemu dopolnjevanju dveh, katerih naloge se spajajo v hotenju po rešitvi istega cilja. To je življenje samo; in kjer ni njega, ni upravičenosti za bivanje česar koli. — V te globine sta posegla Mlakarjeva s svojo ostrino ter razčlenila svoje gledanje na Mladost, Ljubezen in Zorenje, tri dele, ki so v popolnem skladu z znanstveno-psihološkim motrenjem in sta jih v umetniško-stvariteljskem oziru zajela v vseh bistvenostih. Bodisi da gledamo njun Lok s sintetično — ali analitično — kompozicijskega vidika: v vsakem pogledu sta ga psihološki izkristalizirala tako v liniji, kakor v posameznostih. Najbolj morda v drugem delu, ki je graditeljsko najmočnejši; tudi prvi in tretji za drugim po potenci ne zaostajata. Le zdita se preširoka; prepričan pa sem, da sta to širino oba stvaritelja obču-

tila za nujno iz globinskega pogleda in jo zato tudi takšno podala kot prikaz docela individualnega pojmovanja ter doživljanja, ki ima polno pravico za verni osebni izraz. Brez vrzeli, vsebinsko vzročno povezano sta prikazala svojo zamisel: od začetkov občutenja lastne mladosti preko podzavestnih utripov iskanja dopolnjujočega bitja, preko prvega srečanja, viharnih doživetij sreče in sile, pa tudi slabosti, ko gresta mož in žena preko notranjih konfliktov očiščenju nasproti ter se skleneta v večno vezajočem in napetem loku. Kakor sta svojo filozofsko-vsebinsko zamisel zgradila s stvarnostjo, tako ji je dal skladatelj Lhotka docela ustrežajočo obliko in izraz. Pravilno je dojel ritmično, dinamično, melodično in harmonično barvitost misli ter vse činitelje združil v glasbeno tvorbo, ki je našla mirnega in ujemajočega se soglasja z vsebino obeh plesno-kompozicijskih tvorcev. Poedine momente je nakazal z efektnimi instrumentalnimi sredstvi. O razmerju glasbe in zamisli moramo reči, da je odgovarjala konkretnost konkretnosti. Tako je nastalo soglasje zamisli in glasbe z vidika vsebine ter oblike gledano posebej in v odnosu enega do drugega. S tem pa sta Mlakarjeva skupno z Lhotko ustvarila močno plesno umetnino, polno prekipevajoče življenjske resničnosti.

Mlakarjeva, ki oba razpolagata z dovršeno tehniko, sta svojo stvaritev izvedla z izredno vsebinsko poglobljenostjo, tako da je vstala pred gledalci resnična slika vseh nijans človekovega doživljanja, o katerem vneseno poje Lok. Vse sta prikazala elegantno, z občudovanja vredno dovršenostjo, ne da bi prešla v najmanjšo neokusnost, kakršna je pri podobnih nastopih sicer tako česta. Mlakarjeva pa sta umetnika, ki sta kompozicijo Loka izdelala in predstavila v izklesani sintezi duševnega izraza, obraza in ostalega telesa. Nežno in hkratu silno sta prečistila razvijajočo se vsebino in postavila mojstrsko stvaritev, ki je v njenih prikazih zaživela in se prelila v kos resničnosti. Tudi z vnanjimi sredstvi (kostumi, scenerija) sta prispevala k popolni stvarnosti in skladnosti svoje plesne pesnitve. Komorni orkester, ki mu je dirigiral Drago M. Sijanec, je izvedel svojo nalogo tehnično dobro in interpretacijski pravilno ter plesalcema prilagojeno, prav tako pianist Danilo Švara. Ljubljanska izvedba Loka, prva v Jugoslaviji, je s Pijo in Pinom Mlakarjem kot najbolj vernima interpretoma lastne stvaritve dosegla visoko umetniško kvaliteto in je nudila odličen umetniški večer; prav tako je pripomogla k večjemu smislu za plesne kvalitete in k večjemu razumevanju za estetsko presojanje plesnih stvaritev.

Lansko operno sezono je zlasti poživilo veliko število gostov, med katerimi omenjam na prvem mestu našega znanega mojstra — basista Betetta in Gostiča, ki sta že mnogo let najvažnejša sodelavca ljubljanske opere. Med drugimi pa navajam bolgarsko sopranistinja Vanjo Leventovo, ki je gostovala v večih operah (Madame Butterfly, Lucia Lammermoorska, Traviata in dr.) ter dosegla spričo igralskih in pevskih sposobnosti velik uspeh, dalje Popova, ki sem ga omenil že poprej in Labaševo, ki razpolaga s prav lepim glasom in je angažirana za bodočo sezono; nastopali pa so tudi še nekateri drugi gosti. Vse to je dalo izvedbam večjo pestrost in sočasno občinstvu omogočilo primerjanje različnih pevcev po njihovih kvalitetah.

V splošnem je bila operna sezona lanskega leta pozitivna; svoje pomisleke ter pripombe sem napisal že v prvem delu poročil (gl. št. 4—5). Naglašam še potrebo čim večjega izbiranja slovanskih avtorjev in stalno kvalitativno višino, ki bo pospeševala razmah in dvig slovenskega opernega življenja. (Konec)

Dr. Dragotin Cvetko

Z A P I S K I

NEKAJ PRIPOMB K PROBLEMU VOJNE IN MIRU. Nisem filozof in ne vojaški strokovnjak, kot človek in kot Slovenec pa ne morem ravnodušno sprejeti dr. Robičev „Oris filozofije vojne“ (Obzorja, št. 6-7.) v katerem skuša s pomočjo C. v. Clausewitza metafizično utemeljiti vojno. V spisu ni potegnjena jasna črta, kaj je zgolj razlaga von Clausewitzeve miselnosti in kaj trdi gospod doktor filozofije, prof. M. Robič sam. Uvodne in sklepne trditve so pa povsem njegove, zato marsikaj tem bolj izziva polemiko. Zlasti ne more človek mirno pristati na neizogibnost vojne, ki je baje predvsem moška zadeva.

Danes je vojna stvar družbene ureditve in v nemali meri interesna zadeva vojne industrije ter z njo zvezanih odločujočih družbenih plasti. Za prvo svetovno vojno je dognano, da se ni vršila zaradi sarajevskih strelcev, temveč zaradi posesti svetovnih trgov, surovin, kolonij itd. Uverture v sedanjo vojno so se odigravale na Daljnem vzhodu, v Afriki, na Španskem. Odlagali so jo pa vse od začetka krize l. 1929. Gre za iste stvari kakor v l. 1914—1918. Le okoliščine so spremenjene. Te so narekivale tudi desetletno zavlačevanje, kajti povsem naravna rešitev velikih trgovskih in družbenih kriz je vojna. Zato je pri sedanjem stanju družbene organizacije v toliko neizogibnost, v kolikor so vodilne družbene plasti prisiljene iskati trenutne rešitve notranjim težavam in zaostrenim medsebojnim antagonizmom v vojskovanju. Večino današnjega gospodarstva obvlada nekaj svetovnih koncernov. Načelo čim večje rentabilnosti vodi k silni konkurenci in v takšno stanje, ko je produkcija v kričočem nesoglasju s kupno močjo. Sedanje reševanje kriz pa vodi v še večje krize, v neprestano uničevanje. Zdaj se ponavlja igra iz l. 1914—1918. Če bo rezultat sedanje igre podoben prvemu, ne bo več mogoče zadrževati zopetne ponovitve 20 let. Presledki bodo vse krajši in krajši, nazadnje svet ne bo poznal niti relativnega miru, ki je potreben za pripravo vojne.

Nastaja vprašanje, ali je to res neizogibno. Gigantski napredek civilizacije je takšen, da pri smotreni uporabi tehnike in znanosti ter pri pravični razdelitvi zemskih dobrin ni nasilno prisvajanje prav nič potrebno. Zato je družbeno neopravičljivo. Današnja civilizirana družba ni več nekdanja horda lovcev. Zato ni dopustno našega boja za obstanek primerjati slepemu, nagonskemu boju v divji narodi. Današnje vojskovanje po svojih vzrokih, smotrih in oblikah nima nekdanje upravičenosti borbe za redke plen, zlasti pa nima niti upravičenosti obrambnih ali osvobodilnih vojen. Problemi, ki jih danes rešujejo z uničevanjem in množično moritvijo, so rešljivi na drugi način. Sedanje, iz trenutne družbene konstelacije izhajajočo neizogibnost vojne, ne kaže posploševati na neizmerne dolge dobe. Obstaneč človeštva, življenjski interes narodov bo narekoval, da se grozodejstva vojne in njene usodne posledice zamenjajo z drugo obliko medsebojnega tekmovanja.

Postavimo možnost, da bi svetovno gospodarstvo delovalo na združnih temeljih. Izključeno bi bilo kopičenje proizvodov v ozkih krogih privilegirancev, vsi sodelujoči bi bili v pravični razdelitvi deležni sadov skupnega dela. Izmenjava blaga, tudi kolonialnega, bi se vršila na prav tak način. Kakor bi odpadlo nesorazmerje in krivičnost v malem, tako bi odpadlo tudi v velikem. Prenehala bi potreba po nasilnem prilaščanju ozemelj, po krvavi obliki tekmovanja. Pri takem stanju stvari bi nihče ne mislil na neizogibnost vojne. Izginila bi tudi neizogibnost manjših zločinov, nastalih vsled grabežljivosti ali pomanjkanja. Temu nasproti bi bila pa postavljena konkretna možnost realizacije velikih etičnih idej krščanstva,

človek bi imel vso dejansko možnost, da izpolnjuje plemenite zapovedi „Ne ubijaj!“ in „Ne kradi“. Ne le posameznik, temveč vse vaško, mestno in deželno občestvo, narodi v sebi in med seboj, bi se zares lahko približali stanju, v katerem bi osnovni stavek krščanske etike „Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe“ našel čim popolnejše oživotvorjenje. Možen bi bil tudi kak drug primer, ki ga realnost že nudi.

Morebiten ugovor, češ to je zgolj primer, stvarnost je vse drugačna, na stvari nič ne izpremeni, kajti povdaril sem že, da bo vprašanje obstanka narodov nujno narekovalo drugačno obliko sožitja, kakor je sedanja. Na svetu je toliko dobrin in takšna možnost njihovega velikega pridobivanja, da bi pri pravilni družbeni organizaciji lahko zadovoljno živeli vsi narodi. Stojimo pred alternativo: ali načrtno, enakopravno sožitje ustvarjajočih narodov ali narodna in socialna neenakopravnost z mednarodnim, načrtnim uničevanjem. Odgovor pri tej izbiri, stališče v tem vprašanju proži človeku tudi gledanje na problem vojne in miru.

Ker je torej vojna le spremljajoč pojav določenega družbenega reda in ker neko družbeno stanje ni večno in ker je možno takšno stanje, ko vojna sploh ni nujna, potem nikakor ni utemeljeno primerjati vojno s človekovo smrtjo, ki je žal res prej ali slej neizogibna.

Primerjati bistvo vojne z bistvom trikotnika in trditi, da je bistvo vojne za vse ljudi enako, je morda dopustno v idealistični metafizični filozofiji; za stvaren odnos do vojne je pa nevzdržno. Zlasti še danes ta dan, ko moramo najti do velikih, usodnih dogajanj konkretno razmerje. Za Slovenca pomeni vojna vse nekaj drugega kakor za Angleža. In spet pomeni za lorda, posestnika kolonialnih plantaž in rudnikov, nekaj drugega kakor za brezposelnega angleškega rudarja. Angleži so vojno napovedali, branijo svoj imperij, nadvlado na morju in imajo s tem vse drugačen odnos do vojne kakor bi ga imeli mi, ki je nikomur ne bomo napovedali in bomo mogli braniti samo svoj košček zemlje, ker imperija enostavno nimamo. Pri tem ni odveč pripomba, da v sodobni vojni mali narodi na svojem teritoriju največkrat ne branijo niti samega sebe, temveč povsem tuje interese. Bistvo vojne je za gospoda P. Duponta iz Delaware v USA, enega največjih delničarjev mednarodne municijske industrije, prav gotovo drugačno kakor za kitajskega kulija, na katerega se vsipajo Dupontove bombe. Vendar so Kitajci kot večstomilijonski narod spet v drugačnem razmerju do vojne, pa naj bo še tako uničujoča, kakor pa moremo biti mi, ki nas resnična totalna vojna lahko zbrise s sveta.

Z napredovanjem tehnike postajajo vojna sredstva res raznovrstnejša, lahko bi rekli, da se vojskovanje samo spremeni v pravcato industrijo. Vendar razvoj tehnike sam po sebi še ne pomeni grozovitejše vojne kakor sploh industrija kot taka ni vzrok vojne. Nož v rokah zločinca ustvarja žrtve, v rokah zdravnika rešuje življenje! Današnja industrija, organizirana po načelu čim večje rentabilnosti, neizogibno prinaša s seboj brezposelnost, razne krize in naposled tudi vojno. Industrija, delujoča za ljudske potrebe, pa olajšuje delo in dviga življenjski standard.

Trditve „vsaka realna vojna je veren izraz vsakokratne kulturne stopnje vojujočih se držav“ je kaj problematična, kajti vojna sama je docela antikulturni pojav. Res se pa v vojni preizkusi moč državnega organizma in tudi količina ljudskega zaupanja do dejanskih voditeljev vojne. Manifestacija resnične kulture pa vojna ne more biti, saj le uničuje, kar je bilo poprej z naporom zgrajeno. Ni odveč opozoriti na napačno gledanje dr. Robiča glede človeških žrtev. Stvar postavlja takole: žrtve padlih v vojni 1914—1918 so znašale samo 12 milijonov, medtem ko je epidemija gripa v treh letih po vojni pobrala kar 20 milijonov! Torej je v treh letih miru bilo več smrti kakor v štirih letih vojevanja. Kakor da

ni bila gripa poleg vsega drugega ravno posledica vojnega upustošenja. S tako logiko moramo naravnost stremeti za vojno, saj je boljša ko mir! Zdaj Američani napovedujejo veliko lakoto v Evropi. Če se napoved izpolni, bo žrtev miru neizmerno več, kakor je pa žrtev sedanje vojne. In vendar bi brez vojne ne bilo lakote, ne epidemij in podobnega!

Dr. phil. g. prof. M. Robič postavlja v ozadje vseh vojnih spopadov različnost svetovnih nazorov odločujočih državnikov. Po njegovem še zlepa ne bo enotnega svetovnega nazora, zato bo vojna še dolgo ostala „meddržavno občevalno sredstvo posebne vrste“. Tu je zelo blizu jedru stvari, toda ker namesto svetovnih gospodarskih konkurenčnih skupin vidi prvenstveno le različne svetovne nazore državnikov, ne more dejanskega stanja pravilno oceniti. To ga pa zapelje tudi k povsem napačnim sklepom. Ruski car in turški sultan sta si bila po državnopolitičnem svetovnem nazoru gotovo bližja kakor pa absolutistični, teokratski carizem in meščanskodemokratska, ateistično liberalna francoska republika. Pa je vendar šel carizem z republiko proti sultanu. V Masarykovi „Svetovni revoluciji“ čitamo, da je že sredi svetovne vojne šele Masaryk dal zavezniškom cilj ali nazor, za katerega so se baje vojskovali: razbitje Avstrije in osvoboditev malih narodov. Nedavno smo bili priče mučnega iskanja sedanjih vojnih ciljev, ki je tem mučnejše, čim bolj so demaskirani resnični vojni cilji. Doživljali smo celo vrsto poučnih paradoksov, ko so se najhujši militaristi postavljali v humane mirovne poze, dočim so se pacifisti za vsako ceno prelevili v bojeviteže. To so narekemale trenutne koristi in tem koristim primerno se je spreminjal njihov svetovni nazor. Poučna je znana ameriška državnopolitična doktrina, ki v svoji elastičnosti sega zdaj v Afriko, zdaj v Azijo, v Evropo itd. Ves svet je pa zabavalo, ko je bil Oton Habsburški na najboljši poti, da postane sobojevnik osvobodilcev malih narodov. Lep zgled, kako razmere narekujejo neki nazor in ne nazor razmere, nudi poražena in okrnjena Francija, ki je po katastrofi svoja državnopolitična gesla temeljito spremenila. Ta primer nam je najbližji in je tudi zelo, zelo zgovoren.

Razmere, v katerih narodi živijo, jim narekujejo miselnost, da je za vsak narod posebej in za vse skupaj rešitev iz sedanjega kaosa le v enakopravnem, svobodnem sožitju, v zdravi, kulturni tekmi sodelovanja in vsesplošnega napredovanja. Vendar se za ta nazor ne bodo zavzemali na pr. japonski industrijski baroni in vsi, ki v sedanji anarhiji uspešno ribarijo. Nasprotno se ga bodo pa oklenile vse resnično kulturne, ustvarjajoče sile japonskega naroda. Zato ne smemo gledati na državo, narod in človeštvo abstraktno, temveč v vsej prepletenosti in protislovjih, z vsemi kričečimi nasprotji. V vprašanju vojne in miru moramo vedeti, komu služi eno in komu drugo. „Poizkusni baloni“ so pokazali, da je mir zelo v čisljih tudi pri najbolj „pogumnih“ narodih.

Dr. Robič sodi, da bi popolni in večni mir bil za človeštvo to, kar je za poedinca smrt. Vojno smatra za najvišje stopnjevano življenje državno organiziranih narodov! Nepopolni, zgolj realni mir pospešuje rast nezdravih pojavov, na pr. mehkužnosti, razuzdanosti, razkošnosti itd. Življenje ni samo idila, temveč tudi boj. Torej se moramo vojskovati, ni drugače!

Mislím, da nezdrave pojave mirne duše lahko pripišemo družbenim parazitom in njihovemu kvarnemu vplivu. Vojna pač ni lek za nje, ker naravnost razveže in podkuri nemoralo in mnogotere nezdrave instinkte. Življenje je pa res boj, toda nikakor ni potrebno, da človeštvo vloži ves svoj napor v negativno obliko boja, v vojskovanje. Pri bilijonskih vojnih proračunih, pri silnih gmotnih žrtvah in telesnih ter duševnih silah, ki jih narodi vlagajo v sodobno vojsko-

vanje, se misleči človek nehote vpraša, kaj bi zraslo s pomočjo teh sil, če bi bile uporabljene pozitivno? Življenjski boj izvira iz nagona po samoohranitvi. Danes ni mogoč več boj med posameznimi naselji in niti ne med plemeni, celo med narodi ne, temveč se vrši med svetovnimi bloki držav. Namreč boj v sodobni vojni obliki. To je povsem v skladu z dosedanjim družbenim razvojem, ki je povezal med seboj ves svet. Gre za pridobivanje in prilasčanje življenjskih potrebščin. Danes se človek ne bori več z zvermi in s temnimi silami prirode, temveč si prirodo pokori in jo celo spreminja po svojih potrebah. Ker pa družbena organizacija zaostaja za razvojem in prihaja celo z njim v protislovje, ostaja oblika boja na stari osnovi medsebojne borbe. Industrijski napredek pa danes omogoča zadostiti nagonu samoohrane na drugačni osnovi, višji in popolnejši od vseh dosedanjih.

Pri današnjem stanju znanosti, tehnike in kulture je obstanek poedinca, družine, naroda in kontinentov neprimerno bolj zagotovljen v skupnem načrtnem gospodarstvu kakor pa v medsebojnem krvavem obračunavanju. Popolna izraba tehničnih pridobitev jamči vsem in vsakomur neizrekljive možnosti bogatega, resnično kulturnega izživljanja. Tehnika osvobodi človeka najtežje robote in ga počloveči. Ob spoznanju, da v brutalnem boju s sočlovekom in narodom-sosedom ne morem tako učinkovito zagotoviti svoje življenjske eksistence kakor v skupnem naporu pri premagovanju narave, pri osvajanju znanstvenih in kulturnih vrednot, se v znamenju življenjskega boja odločim za koristnejšo možnost. S tem pa odpade vojna kot vrhunski obliki življenjskega boja. To pa za človeštvo ni smrt.

Zaradi pomanjkanja prostora sem se dotaknil samo nekaterih doktorjevih izvajanj. Njegov spis izzveni v popolni zagovor vojne, zato je Prešeren v nemogoči družbi C. von Clausewitzja kaj tvegana, za lase privlečena opora. Ko bi šlo za stališče malih narodov, za pravične obrambe in osvobodilne vojne, za etično opravičljivo stališče, potem bi se človek nekako sprijaznil s Prešernom. — Napoleon si je nekoč dovolil cinično trditev, da vse izgube ene bitke nadomesti Pariz v eni noči. Dr. Robič pa pravi: „Nikjer ni zapisano, da se človeku na tem svetu mora dobro goditi, da mora dočakati visoko starost in nazadnje v postelji umreti.“ Takšna cenena filozofija odreka človeku kruh in srečo, zagovarja vsakovrstna nasilja in opravičuje najbolj nazadnjaške podvige. Zato jo odločno odklanjamo! Nikjer ni zapisano, da morajo Slovenci ostati na svoji zemlji in se sploh obdržati! Toda ostati hočemo in imamo do tega vso pravico! In četudi ni nikjer zapisano, da se človeku mora dobro goditi, ima vsak koristen član človeške družbe vso pravico do dobrega življenja! Težnja po dolgem, zdravem, dobrem življenju leži v naravi slehernika in vseh narodnih organizmov. Gre za to, da se težnja, ta naravna sila vskladi z enako težnjo soseda, bodisi poedinca ali naroda. Ker smo prlče vsej absurdnosti sodobne vojne, moramo iskati izhoda iz uničujoče anarhije in nenehno opozarjati na možnost višje organizirane, etično vzvišene, kulturnega življenja narodov.

V dobi vsestranske racionalizacije naj zmaga razum tudi v mednarodnih odnosih, v družbeni organizaciji. Bodočnost brez vojne ni utopija, temveč eksistenčna potreba vseh narodov.

Ne pozabimo, da nam je Prešeren zapel:

Živé naj vsi naródi,
 Ki hrepené dočákati' dán,
 Ki, kóder sónce hódí,
 Prepír iz svéta bó pregnán,

Ki roják
 Prost bo vsák,
 Ne vrág, le sósed bó meják!

Lojze Oblak

KNJIZEVNE SVESKE. V Zagrebu je izšla knjiga z gornjim naslovom, v kateri dialektični materialisti obračunavajo z Miroslavom Krležo, njegovim „Pečatom“ in sotrudniki te revije. Vse v odgovor na znan Krležin spis „Dialektični anti-barbarus“. Zanimivo je dejstvo, da je v spor posegel Bolgar dr. Todor Pavlov, član Akademije SSSR, torej velika avtoriteta v vprašanih dialektike. Spor okoli Krleže je s tem prešel celo naše državne, ne le zgolj hrvaške meje. Krleža je znan po svojem polemičnem temperamentu. Lani je vzel v zagovor Cankarja in je žolčno napadel dr. Kraigherja, četudi ni čital njegovega spisa. Pri omejenih polemiki smo prizadeti tudi Slovenci, ker sta v Ljub. Zvonu zagovarjala Krležino stališče urednik Juš Kozak in pa dr. Bratko Krefc. Spor, ki je ne samo literarno-estetskega, temveč tudi ideološko načelnega značaja, pa sam po sebi zanima vsakogar, ki se zaveda važnosti sodobnih idejnih borb. A. Ž.

O C E N E

Miško Kranjec: Povest o dobrih ljudeh. Slovenska matica v Ljubljani 1940, 316 strani.

Knjiga, ki nam jo je tokrat dal Miško Kranjec, je tako svojstveno njegova kakor nobena, kar jih je doslej napisal. Poleg tega pa je tako različna od vsega, kar smo pri njem in v naši literaturi vajeni, da nam skoro primanjkuje meril, s katerimi bi se mogli zadnjemu njegovemu delu približati.

Miško Kranjec si je bil v svojih delih ustvaril svojo lastno literarno zvrst, ki se bistveno razlikuje od tega, kar si običajno predstavljamo pod imeni roman, novela ali povest. Prav „Povest o dobrih ljudeh“ se mi zdi za ta novi Kranjčev pripovedni način več kakor šolski primer.

Zgodba sama je vse prej kakor izredna ali celo napeta. Preprosta idila je to o dveh starcih, zakoncih Jožefu in Ani Koštrca, ki daleč od sveta, na pozabljenem otoku, kakršnih tvori Mura nešteto, živita — kakor klasični par Filemon in Baucis — svoje mirno življenje, dokler ne seže vanj zunanji svet s svojo trdo, težko roko. Oba, ki zase nimata več nikakih velikih hrepenenj in želja, sta priča družinski drami, ki se razvije pred njunimi očmi in ki bi jo tako rada preprečila. Tudi življenjska usoda Korenove družine ni taka, da bi nas bog ve kako iznenadila.

Osebe, ki živijo pred nami, so nam deloma po glavnih črtah njihovih značajev že znane iz ostalih Kranjčevih del. Stari filozof Koštrca nas tu pa tam spominja na ostale starce, ki nam jih je bil že predstavil. Prav tako lepa Korenova žena Marta, ki jo zamika od moža v svet, ali Ivan Koren, proletarec s svojimi malimi načrti. Tudi slepa Katica s svojim čudovitim glasom nam po tej ali oni črti ni povsem neznan. Stara betežna Ana s svojo radovednostjo, ki se z njo krčevito oprijemlje življenja, in s svojo ginjenostjo je prav tako oseba, ki jo lahko srečaš tako rekoč vsak dan. Edini, ki je v tej družbi prav za prav tujec, je skrivnostni Peter Koštrca, človek z dvema obrazoma: slavni, dobri razbojnik, ki jemlje bogatim in daje revnim ter trudni potnik Peter, ki je na las podoben samemu bogu, ki prihaja k dobrim ljudem in jim lajša življenje. V tem Petru je navidez neka nedoslednost. Saj res ni verjetno, da bi se mogel človek v nekaj

tednih tako izpremeniti, da ga niti ljubeča žena ne bi prepoznala, tudi tedaj ne, ko bi se ji razodel. In vendar se nam prav v Petru Koštrcu razodene Kranjčeva misel.

Čeprav so vse osebe v tej „Povesti o dobrih ljudeh“ slikane skrajno realistično in z neštetiimi drobnimi psihološkimi detajli, so v svojem bistvu vendarle simboli, oziroma se še pred koncem spremenijo v simbole. Razbojnik Peter postane reprezentant revolucionarne miselnosti. Sam pravi o sebi: „... jemal bo, kjer je preveč in dajal bo, kjer je premalo. Zato Peter Koštrca ne bo nikdar umrl. Mogoče se bo spremenilo ime, a bistvo Petra Koštrce bo ostalo in živelo do kraja sveta. Petra Koštrco bodo nemara obesili, toda vsebina Petra Koštrce se ne da obesiti. Ta ostane nedotaknjena.“ (Str. 278, 279.) Še jasneje je ta misel izražena na drugem mestu: „A tudi Peter Koštrca ni umrl, kaj šele, da bi bil obešen! Spremenil se je v upor. Ta upor živi še danes v posameznikih.“ (Str. 311.) Katica s svojo pesmijo postane simbol umetnosti. Takole modruje stara Ana: „Najbolj verjetno pa je, da se je Katica spremenila v pesem, o čemer je bila Koštrčeva Ana trdno prepričana. Spremenila se je v pesem in razpuhtela v zrak.“ (Str. 309.) Prav tako dobi lepota Marte Korenove ter poštenost in dobrotva Ivana Korena nek višji smisel in pomen. Še stara Koštrčeva, ki živita na od vsega sveta pozabljenem kosu zemlje, a se jih končno vendarle dotakne svet, vzrasteta v simbol kot predstavnika našega kmeškega ljudstva.

Kar naredi iz dela skoro da poslastico literarnih gurmanov, pa je slog, ki je res izreden. Zgodba se že od vsega začetka prepleta s pravljicnimi razpoloženji, dokler se tik pred koncem ne prevesi v pravljico, ki v čudovito ubranih poetičnih akordih počasi izzveni. Vsa zgodba je pripovedovana lagodno, avtorju se nikamor ne mudi. Dialogi so posebno med obema starima nekako svečani in važni. Človek čuti, da jemljeta oba Koštrčeva vse stvari silno resno, pa si vendarle ne more kaj, da se jima ne bi tu pa tam nasmehnil, ko razpravljata z enako važnostjo o kolinah, zakonski zvestobi in Katičini pesmi. Naj omenim samo pogovor, ko se oba stara počasi vendarle sprijaznita z usodo, češ bog mora poskrbeti, da vselej umre nekaj otrok, ker bi se sicer zbor angelov ne pomnožil; stari ljudje pa niso za tako rabo. — „To poslednje je res, kajti težko si predstavljam,“ je govoril Jožef, „da bi bila ti ali jaz kaj prida angela, in ne morem si predstavljati, da bi nosil krila, ker bi me bilo hudo sram. Prav tako pa tudi tebe ne bi rad videl s krili na hrbtu.“ —

Nekaj prizorov je opisano tako plastično, kakor smo jih brali doslej le malo v naši literaturi: ljubezen med starima dvema, koline, Katičina pesem v cerkvi, organistov pogreb, pojedina pri zlati poroki in posebno slovo med Petrom in Katico.

Zanimivo je, da je prišel Miško Kranjec v svojem toplem lirizmu prav tako do simbolizma kakor njegov epični antipod Prežihov Voranc.

Jaroslav Dolar

Jože Pahor: Matija Gorjan. Roman iz velikega upora slovenskih kmetov proti fevdalcem leta 1515. Izdala Slovenska matica. Ljubljana 1940. 403 strani.

Menda je ni literature, v kateri bi se pisatelji s tako vnemo zatekali k zgodovinskim snovem kakor pri nas. Saj ga že skoro ni slovenskega pisatelja, ki bi se ne bil že poizkusil s kako zgodovinsko povestjo, dramo ali romanom. In vendar imamo le malo del, ki bi pričala o resničnem vživetju v opisano dobo ali celo v miselnost tedanjih ljudi ter bi vsaj verno nizala kulturno-zgodovinski drobiž pred očmi čitatelja in na ta način približala preteklo dobo. Človek se mora

nehote vprašati, kaj je gnalo slovenskega pisatelja, da se je tako rad oklepal snovi, ki jo je komaj poznal. Ali je bilo to res le uporno prizadevanje, da pokaže in dokaže slavo toliko krat omalovaževane slovenske zgodovine, oziroma da da svoji misli romantičen, skoro eksotičen okvir — ali pa je bil to beg pred resnično stvarnostjo, ki ji ni znal (ali ni smel) dati umetniški izraz. Najtežje nacionalne in socialne probleme je slovenski pisatelj ovijal v plašč zgodovinskih dogodkov in oseb, ki so s simboličnim pomenom, ki so ga dobivale, izgubljale trdna zgodovinska tla pod nogami.

Slovenska zgodovina nudi le malo epizod, ki bi po svoji snovno zanimivi vsebini pritegnile pisatelje (razen Veronike Deseniške); slovenski brezimni junaki iz preteklosti so mogli najti šele prav pozno svoje prave oblikovalce; prava socialna vsebina odnosov med kmeti in fevdalci se je razgrnila šele pred najmlajšimi, ki so pod velikim vplivom socialnih bojev sedanjosti pričeli razumevati preteklost.

Že v svojem prvem zgodovinskem romanu „Serenissima“, v katerem opisuje propadanje beneške republike v 16. stoletju, je Pahor močno poudaril socialni moment. Pokazal je razkroj beneške visoke družbe in uporniškega duha dalmatinskih mornarjev, ki se je vedno očitneje razodeval. V svojem najnovejšem zgodovinskem romanu, ki ga je postavil v dobo kmetskega upora iz leta 1515., je pisatelj strnil vse dejanje okoli glavnega junaka, ki nosi vso težo dogodkov, čeprav bi človek pričakoval, da se bo avtor tu posluževal bolj kolektivne tehnike, h kateri bi ga morala nagibati že snov sama.

Socialna konstelacija ob pričetku 16. stoletja je v romanu izredno jasno podana. Naslikan je boj med plemstvom in meščanstvom, ki se stopnjuje do prave krize, dokler radi pretečega tretjega sovražnika ne nastopi nenadno pomirjenje, pri čemer dobijo kmetje v revnejšem delu meščanstva le šibko podporo. To pomirjenje med bogatejšimi meščani in plemstvom je poleg neednosti kmetov tudi vzrok, da mora kmetski upor propasti. Vse to so socialne konstelacije, ki nas živo spominjajo tudi na današnji čas. Kar se tiče kulturno-zgodovinskih črt, ki dajejo potrebni časovni kolorit, je bil Pahor pač v strahu pred romantično eksotičnostjo precej skop, s čimer dobi ves roman skoro preveč aktualno obeležje.

Pri fabuli sami se Pahor močno naslanja na „Serenissimo“ s katero ima „Matija Gorjan“ mnogo skupnih potez. Obakrat gre za moža med dvema ženama, ki razpenjata junaka med oba nasprotna tabora. Obakrat je junak sprva v službi nasprotnikov, kjer doživi veliko počastitev, dokler se potem ne zave, kje mu je mesto. Tudi osebe obeh romanov so si čudovito podobne. Oba junaka sta telesno močna, plečata in mišičasta, poštena in zaupna, pred vsem pa človeka dolžnosti. Tudi žene, ki igrajo v obeh romanih glavno vlogo, so si sorodne. Na eni strani priprosto dekle (v „Serenissimi“ Amelija, v „Matiji Gorjanu“ Majda), na drugi strani pa skrivnostna, skoro demonična žena, ki junaka enkrat reši, drugič pa pogubi (v „Serenissimi“ Neva, „Matiji Gorjanu“ Klara). Posebno se to sorodstvo vidi v odnosih med Matijo in Klaro ter Goljo in Nevo, v prizorih, ko oba junaka, ki ju hočeta njuni oboževanki še „preizkusiti“, rabita celo enaka epitata („Jasna!“) in se zaklinjata, da bosta preizkušnja prestala. (Čeprav morata potem oba pojesti besedo.) Tudi med Loredanom v „Serenissimi“ in mladim Lambergerjem v „Matiji Gorjanu“ ter v njunem nazoru o oblasti je velika podobnost.

Najzanimivejša oseba „Matije Gorjana“ je brez dvoma vikar Kalist, puntarski voditelj pa so večidel orisani precej blede.

Gradnja romana je izredno jasna. Delo je razdeljeno v štiri dele. V prvem delu je Gorjan še ves na oni strani. V Ljubljani se pripravljajo na sprejem Maksi-

milijana. Nasprotje med meščanstvom in plemstvom je vedno globlje. V drugem delu se Gorjan približa plemkinji Klari in se v sporu odpove očetu in kmetstvu. V tretjem delu se izvrši v Gorjanu prevrat radi očetove usode; četrti del pa je posvečen organizaciji upora, upor in Gorjanovi čudežni rešitvi, ki menda nima drugega namena, kakor da prikaže, da odporna sila slovenskih kmetov kljub neuspehom ni bila zlomljena.

„Matija Gorjan“ sicer pogreša krepkih, prepričevalnih prizorov, ki bi čitatelju ostali še dolgo v spominu, a je dovolj spretno pripovedovan in utegne najti mnogo hvaležnih čitateljev, saj ga lahko imenujemo dobro ljudsko knjigo, ki zasluži, da pride med najširše sloje.

Jaroslav Dolar

Gorše Miroslav: Doktor Valentin Zarnik, narodni buditelj, pisatelj in politik. Ljubljana 1940. V. 8°. 238 strani. Izdala Slovenska Matica. (Rokopis je priredil za tisk dr. Dragotin Lončar.)

Knjiga ima „v glavnem namen osvetliti borbo Slovencev za narodno enakopravnost v prvih treh najbolj razgibanih desetletjih ustavne dobe, v kolikor je vanjo posegel Valentin Zarnik“. Po tem moramo gledati v delu sliko bojev za narodno enakopravnost Slovencev, obenem z njo pa življenjski in zgodovinski lik Valentina Zarnika, tako da bi po Prijateljevem Kersniku ali Lončarjevem Bleiweisu Goršetovo delo mogli nazvati tudi Valentin Zarnik in njegova doba.

Da doseže svoj namen, je Gorše za preglednim Zarnikovim življenjepisom razdelil Zarnikovo delo v posamezne delovne skupine: pisateljstvo, delo pri taborih, poslanstvo v kranjskem deželnem zboru, delovanje v ljubljanskem mestnem zastopu, organizacija sodobnih društev in zaključno v Zarnikovo vlogo med Mladoslavci. Ta organsko v Zarnikovem javnem nastopanju enotna poglavja je naslonil avtor na izvlečke iz Zarnikovih govorov, spisov, pisem, sodobnih časopisnih poročil ter sodobnih korespondenc ter jih povezal z lastnimi interpretacijami situacij, v manjši meri tudi dobe in končno z ocenjevanjem posameznega Zarnikovega javnega koraka; vse to pa tako, da stoje lastna avtorjeva podajanja močno v ozadju za podajanjem imenovanih izvlečkov. Ta delovna metoda je v načelu gotovo pravilna in pripelje v zvezi s historično kritiko do trajnih rezultatov. Goršetu pa je za njeno uporabo manjkala zadostna zgodovinska povezanost s časom Zarnikovega javnega delovanja, vpogled v celotni razpoložljivi material in literaturo in končno dognanost v lastnih vidikih in sodbah.

V dokaz tega navajamo samo nejasnosti, nepopolnosti in netočnosti v podajanju mariborskih in ljubljanskih prilik v Zarnikovih časih ter oceno Zarnikove zgodovinske osebnosti. Pri tej nastopa Gorše bolj kot moralist in manj kot zgodovinar. Avtorjevo gledanje na dobo je podobno Zarnikovemu; oba vidita v gonilnih silah dobe in njih razvoju doktrine in ne bojev za uveljavljanje programov po danih predpogojih in možnostih, katere bojujejo posamezne ideološke skupine; oba sta dogmatika, katerima je absolutno zastopanje doktrine tudi zgodovinsko pozitivno. To je zgodovinska in politična miselnost, ki danes redko najde ugodno sodbo, na pr. za velikega realista Bleiweisa in ki obratno glorificira kot politika Levstika, miselnost, s katero se je osebno boril tudi Zarnik, ki pa je njega premagala in ga tako tudi onemogočila za voditelja Mladoslavcev. Doktrinar ni mogel biti na čelu stranke, katere zgodovinska naloga je bila podpirati Winklerja, doktrinar je lahko kot vodja samo revolucionar ali pa ljudski tribun. Zadnje je Zarnik bil zlasti na taborih, kar ga uvršča med prve naše buditelje, medtem ko ni kot praktični politik v odborih in odsekih nikdar ustvaril sorazmernega dela, tako da lahko v Zarniku z vso upravičenostjo gledamo podoben zgodovin-

ski lik, ko ga imamo v B. Raiču. Vodilno vlogo je Zarnik lahko vršil samo kot agitator, ker mu je za revolucionarstvo manjkala borbenost, večja od retorike, revolucionarna borbenost, ki bi bila nujna za načelne Mladoslavce. Tako je Zarnik prvi primer slovenskega politika agitatorja in opozicionalca ter doktrinarnega dogmatika, ki obvladuje od osemdesetih let dalje slovensko politiko. Tega Zarnika Gorše radi svojega doktrinarnega izhodišča razložiti ni mogel, podobno pa tudi ne sodobnih pojavov Zarnikove dobe, čeravno se jim je neštokrat približal. Vzrok temu je zopet, da Gorše ni v podrobnostih povezan z Zarnikovo dobo; radi tega podaja v lastnih sodbah splošne razmere, ki bi morale biti povprečnemu izobražencu znane in kar bi moral biti temelj na katerega bi svoja izvajanja postavil. Mesto tega podaja poleg splošnih zgodovinskih podatkov tudi mnogo nedognanega, pa tudi takega, kar ničesar ne pove in na to zida že omenjene, ne vedno najbolj pripravne izvlečke iz časopisja, korespondenc ali zapiskov. Posledica tega je, da pogosti izvlečki samevajo in ne govorijo, kar bi morali, ter da ni zaključno podana niti Zarnikova doba, niti Zarnik kot njena centralna osebnost. To ni niti kot „oče slovenskih taborov“, kjer ne ločimo med Zarnikom narodnim politikom in Zarnikom čitalniškim buditeljem, najmanj pa kot dolgoletni kranjski deželni poslanec, katero poglavje je z delitvijo po zasedanjih prav po šolsko in brez potrebe razbito, s tem pa tudi Zarnikova politična podoba. Povsod pa nastopajo pomanjkljivosti iz enega in istega vzroka: radi pomanjkljivega poznanja podrobnih razmer Zarnikove dobe.

Goršetov Doktor Valentin Zarnik je začetniško delo ter ni njegov obseg v sorazmerju z izsledki. Zgodovinsko sliko Zarnikovo nam je pač z navajanjem citatov marsikje približalo, ni pa podalo karakteristike Zarnikove osebnosti, niti določilo njegove zgodovinske pomembnosti pobje, kot jih že poznamo. Kot tako je koncept, ki bi bil potreben nadaljnje izdelave.

Job.

„Pogledi“. Izdala Akademsko založba v Ljubljani. 1940. Izdaja ceneni in kvalitetni knjig je za obstoj slovenske književnosti življenjsko vprašanje, kajti samo cenena in kvalitetna slovenska knjiga si lahko pripori dovoljšnje število kupcev in s tem vsaj deloma zajamči tudi materialni uspeh izdaje. Z zbirko „Pogledi“ se je Akademsko založba tej najnujnejši zahtevi slovenskega knjižnega trga v visoki meri približala. Zunanja oblika spominja na izdaje nemškega založništva Insel Verlag, tudi cena bi približno odgovarjala. Knjižice so zamišljene — kakor obljublja prospekt — kot nekakšni zvezki enciklopedije, ki pa bi izhajali v slučajnem redu in bi tvorili vsak zase celoto. Doslej še ni mogoče presoditi, v koliko se bo ta gotovo lepi načrt posrečil. Izmed prvih treh knjižic, ki so izšle, prva prav za prav ne spada v ta enciklopedični okvir, ostali dve pa sta z istega področja.

Fran Levstik: Besede Slovincem. („Pogledi“. Št. 1.) Izbral in uredil Joža Glonar. 113 Levstikovih izrekov v vezani in nevezani besedi (nekateri celo v nemščini) nam govore o življenju, o kulturi, o politiki, o literaturi, celo o gospodarstvu in kdo ve o čem še vse in nam ob koncu dajo čudovito zaokroženo sliko o nazorih in morda še bolj o temperamentu moža, ki je stoječ v sredini slovenskega javnega življenja bolj kakor kdor koli pred njim zrcalil čas in okolje. Vse to troje: Levstikova osebnost, doba, v kateri je živel in prilike, s katerimi se je moral boriti, se nam z vsakim stavkom te knjižice bolj približuje in razjasnjuje.

Toda že iz naslova knjižice je razvidno, da to ni bil namen izbora. Prireditelj

je hotel več kakor zgodovinski izbor, hotel je aktualno knjigo, ki vsebuje take resnice, da tudi današnjemu človeku, ki ni obrnjen v preteklost, nekaj povedo. Saj se je Levstik dotaknil marsikaterega problema, ki nas še danes boli, ali ki je postal danes zopet nad vse aktualen. Iz tega vidika dobi knjižica kot prva v zbirki vprav programatičen pomen.

France Stele: Umetnost v Primorju. („Pogledi“. Št. 2—3.) Vprašanje, ki ga tu pisatelj obravnava, ali bolje nakazuje, spada — v tem mu moramo pritrčiti — med najzanimivejša vprašanja slovenske umetnostne zgodovine. V tej umetnosti se bolj kakor v vsaki drugi odraža vpliv morja in celine, značaj zemlje s svojim prirodnim gradivom, politična razdelitev, socialna struktura, kulturna tradicija in resni elementi. Redko katera pokrajina more nuditi umetnostnemu zgodovinarju toliko priložnosti, da se ji približa s tolikih strani in da na nji preizkuša razne znanstvene metode in nazore. Stele se je postavil — kakor se da posneti že iz naštetih umetnostnih komponent — na nekako eklektično stališče, ki ne daje nobeni izmed njih prevelike prednosti. 30 strani teksta in 25 slik je pač za tako široko zamišljeno razpravo malo. Stele se je potrudil, da je povedal vse, kar je imel povedati, čim bolj strnjeno in zgoščeno. Tudi za ceno popularnosti. Bojim se, da nestrokovnjak z razpravo, v kateri je nastavljenih nešteto zanimivih problemov, ne bo imel pravega užitka. Zdi se mi, da bi bila še marsikatera druga knjižica preje potrebna, da bi potem ta razprava dobila pravo veljavo. Knjižica bi se tudi prijetneje brala, če bi se pisatelj med tekstem pozival izrečno na slike, ki so na zadnjih straneh.

France Mesesnel: Jožei Petkovšček, slovenski slikar. („Pogledi“. Št. 4—5.) Na 21 straneh je tu z živo besedo prikazano življenje slikarja, ki je bil slovenski javnosti komaj poznan in čigar ime bi se bilo kmalu pozabilo. Iz pičlih podatkov, ki so se ohranili, je znal pisatelj naslikati resnično zaokroženo sliko življenja slikarja, ki je bil za našo ozko sredino še vedno prevelik. V ta, vse prej kakor suhoparni životopis je znal Mesesnel vplesti zanimive oznake njegove umetnosti, o kateri dobimo nekaj pojma tudi iz 23 sicer ne ravno idealnih, a vsekakor še dokaj jasnih reprodukcij. Ta knjižica se mi zdi izmed vseh treh še najbolj v skladu s programom, ki ga je založnica napovedala.

Prve tri knjižice „Pogledov“ so gotovo več kakor obljuba, ki nam daje pravico, da se tudi naslednjih knjižic te zbirke veselimo, ali jih vsaj z zanimanjem pričakujemo.

Jaroslav Dolar

Ptujska gora. Opisal Francè Stelè. 1940. Izdal župni urad na Ptujski gori. Natisnila Mohorjeva tiskarna v Celju.

Naš najboljši poznavalec slovenske srednjeveške umetnosti Fr. Stelè se je tu končno lotil enega najbolj perečih problemov slovenske umetnostne zgodovine, zgodovinskega opisa, topografije in stilne opredelitve te najpomembnejše skupine slovenskega gotskega stavbarstva in kiparstva. Slovite umetniške vrednote slovenještajerske romarske katedrale prekašajo, kakor znano, celokupno spomeniško gradivo naše domače gotike v stavbarstvu in kiparstvu. Priznati pa je treba, da v tej obliki zaključne monografije niti ne bi bilo brez nujno potrebnih predhodnih raziskovanj splošnih osnov, ki so postale po zaslugi dvajsetletnih prizadevanj naše umetnostno-zgodovinske vede vsaj v glavnih razvojnih obrisih dovolj trdne in jasne. Če je bila doslej katera umetnostna monografija v resnici zažclena in prepotrebna obenem, tedaj je to Stelètova Ptujska gora, ki je izpolnila vrzel po nedovršenih študijah prerano umrlega Avguščina Stegenška, prvega

temeljitega raziskovalca in avtorja knjižice „Božja pot k Materi božji na Črni gori“ (Dunaj, 1914).

Pri sestavi takega monografskega opisa zadene znanstvenik zgodovinar med drugimi običajnimi težkočami največ na pomanjkljiva ali pa docela vakantna arhivalija, bodisi da so se zgodovinski pisani viri porazgubili in bili uničeni ali pa da jih obče niti bilo ni. S podatki o Ptujski gori ni nič bolje, kakor nam toži Stelè v svojem „Predgovoru“. Sledeči „Pregled tiskanih virov“ je sicer na pogled obsežen, toda tu omenjeni viri lokalnega zgodovinskega opisa so radi nekritičnosti in presplošnih opomb za moderne metodične potrebe — če izvzamemo Stegenška in nekaj strokovnega gradiva — le drugovrsten pripomoček. Stelè je bil v največji meri navezan na možnosti lastnih posrečenih kombinacij resnično dokazljivih dejstev, na previdno uporabo hipotetičnih trditev in v prvi vrsti na svoje obsežno znanje ter na lastna opazovanja. Glavno izhodišče njegovim ugotovitvam glede izvora ptujskogorskih del so torej bili umetniški spomeniki sami. Pri stilnoanalitični oceni njih formalnih in umetniških vrednot se je bilo treba ozreti po sodobnih mojstrih in šolah ter sklepati na posamezna vplivna področja. Medsebojne primerjave so tako utrdile končne sodbe o izredni pomembnosti ptujskogorskih umetnin, ki jih tudi že po današnjem stanju raziskovanj z vso verjetnostjo prisojamo podružnici dunajskih in praških delavnic prvih desetletij 15. stol.

Po splošnem opisu lege in kraja samega je Stelè podal točen topografski opis cerkve in njene opreme v poglavju „Cerkev“. Stelètova brošura je namenjena najširšemu krogu bralcev, romarjev in turistov, vendar pa dvomimo, če bodo ti našli dovolj nazornih predstav na podlagi tega najbolj zgoščenega in s strokovnimi termini opremljenega poglavja. Mislim, da je v takem opisu najtežje najti srednjo pot: na eni strani sestaviti strokovno neoporečno in znanstvenim svrham še zadovoljivo topografijo, na drugi pa tudi ustreči „romarju iz naroda“. Res je, da nas železni zakon ekonomije malih narodov še zlasti v znanstvenopublicističnem delu tare na vsak korak. Avtor se je svojih težav zavedal, ko je omenil v Predgovoru „kljub poljudnemu besedilu... samo, kar je znanstveno dognano“, in se je zato nedvomno potrudil, da bi se čimbolj izognil navidezni znanstveni okorelosti in da bi tem bolj dosegel gibčen in lahko razumljiv slog. Način stilizacije in obravnave teksta je pa gotovo tudi le oseben dar individualnega značaja, ki strokovno delo v tej ali drugi službi najizdatneje ponazori, ne more pa seveda odločati o znanstvenih merilih vsebine kot take.

V naslednjem poglavju preide Stelè k težavni nalogi zgodovinskega opisa božjepotne ustanove in prikazuje v njem njene najverjetnejše zgodovinske ustanoviteljce. Dognano je, da gre za „plemiški in ožje rodbinski značaj ustanovitve cerkve“ (str. 56) in da lahko smatramo Bernarda III. Ptujskega in Valburgo Celjsko za ustanovitelja cerkve Marijinega varstva, ki je morala biti postavljena vsekakor pred 1421. Tudi beneficiji oltarjev so plemiške ustanove, pri katerih sodelujejo celjska, ptujška in tem sorodne štajerske rodbine (Stubenberg, Dobrna). V glavnem se opirajo Stelètova izvajanja na Stegenškova dognanja, vendar se pisec dovolj kritično in vestno ozira na ves dostopni zgodovinski material, ki ga kontrolira in pregleduje v okviru samostojne argumentacije, poslušujoč se le zanesljivih podatkov sicer zapletene plemiške genealogije. Zgodovinski opis sega do najnovejše dobe.

Vsa temeljito izvršena priprava pa naj končno povede bralca v glavni, to je drugi del knjige, ki je posvečen v celoti „Umetnosti na Ptujski gori“ (a. arhitektura, b. kiparske umetnine). Kljub široki razpredenosti, ki je spričo težavne problematike dokaz znanstvene temeljitosti, vzbujajo v tem najbolj zanimivem

poglavju vsa postavljena vprašanja in odgovori razumljivo napetost in končno zadoščenje olajšanja: osvetljena in razčlenjena je ena najvažnejših spomeniških skupin slovenske umetnostne zgodovine. Nesporno drže osnovne ugotovitve, podrobni obravnavi pa prepušča Stelè naravno še nadaljnje možnosti „odprtega polja“. Tudi od odkritij bistvenega pomena tu le glavno: Cerkevna stavba predstavlja tip cerkve — dvorane z izrazito podolžno smerjo, kakršen se izoblikuje v vrsti poznogotskih župnih cerkva tako zvane pridigarske oblike. Stavba je nastala v območju notranjeavstrijske delavnice, ki se opira na vzor dunajske stolnice sv. Štefana. Najpodobnejša naši je cerkev v Strassengelu pri Gradcu. Kraj delavnice in stavbeniki niso znani. Čas nastanka je pred 1421. Tudi kiparske umetnine so nastale v doslej neznanu podružnici praške odnosno dunajske delavnice, ki se je razvila v smeri zelo krepkega severnjaškega naturalizma. Znameniti kameniti relief Marijinega varstva z okrog 80 individualiziranimi figurami pod Marijinim plaščem (med temi je po Stegenšku 30 ugotovljenih portretov) stoji na čelu „slogovno najizrazitejše ter umetnostno in zgodovinsko najpomembnejše“ skupine. Sem prištevamo vrsto oltarnih kipov, relief Marijine smrti, sv. Treh kraljev in oba angela grbonosca. Glede zgodovinskega ozadja nastanka se pisec previdno naslanja na Stegenškovo trditev o Budimski proslavi kralja Sigismunda in kraljice Barbare Celjske (1408) in bi naj bilo tako na reliefu upodobljeno najširje sorodstvo Hermana V. Celjskega. „Če pa se izkaže Stegenškova domneva kot zanesljiva, kulturni in ikonografski pomen portreta (n. pr. na imenov. reliefu) neizrečeno naraste. Kajti po portretni galeriji kraljev v Louvre-u v Parizu, po vrsti doprsnih portretov v triforijskih galerijah stolnice sv. Vida v Pragi ter po portretih na Karlovem Tynu in drugod v češki umetnosti, bi bila to ena izmed največjih zbirk podob portretnega značaja v prvih petdesetih letih razvoja te likovne stroke v zapadnoevropski umetnosti, kratko, ena izmed inkunabel novejše portretne umetnosti sploh“ (str. 110). S stilnoformalne umetniške plati ugotavlja Stelè isto eleganco, isto velikopotezno mehko v črtah gubanja oblačil, isto tipiko in podoben čustvenost izraza kakor v praškodunajških delih kot središčih Srednje Evrope zač. 15. stol. Ptujskogorska Marija bi bila tako sorodnica „v tem času toliko priljubljenih ‚lepih Madon‘, katerih oporišče je v češki umetnosti“ (Madona staromestnega rotovža v Pragi iz l. 1381., Krumlovska iz okr. 1400 na Dunaju). Slovenske analogije vidi Stelè v začetni sliki Jobovega cikla iz l. 1410. v Kranju ali v Mariji v atiki velik. oltarja v ptujski minoritski cerkvi. Ptujskogorski delavnici še pripadajo Madona na Ljubični pri Polčanah in 3 kipi v grajski kapeli v Veliki Nedelji. Druga skupina ptujskogorske plastike z Marijinim oznanjenjem je najmlajša, „umetnostno odlična, toda osamljena“. Kipi tretje skupine (na Sigismundovem oltarju) so umetniško povprečni.

Zeleti bi, da bi bila Stelètova lepo zaokrožena študija podlaga bodoči reprezentativni znanstveni monografiji, ki bi bila opremljena s potrebnim detajlnim in primerjalnim ilustracijskim gradivom velikega formata. Knjiga v tej današnji obliki je res cenena, a tudi netrpežna, saj je zamišljena kot priporočen vodič popotniku. Ustregla pa ni le njemu, temveč v prvi vrsti naši umetnostnozgodovinski veditvi, ki jo je obogatila za vsega uvaževanja vreden doprinos. Zahvaliti se je treba delavnosti zaslužnega raziskovalca in obenem iniciativnemu izdajatelju, župnemu uradu na Ptujski gori. Knjiga, ki vsebuje 29 slik, kaže na sl. 2 pomotoma pilštanjski, a ne ptujskogorski pranger.

F. Šijanec

